

บทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม : กรณีศึกษาที่จังหวัดปัตตานี *๑๖*

Women's Roles in Social Development : A Case Study in Changwat Pattani *๑๐๐*

โดย

๑๐๑๖ นายสุทธิพงศ์ พรหมไพจิตร

Order Key 18343
BIB Key 155A ๒๔

เลขที่ HO 1050. ๕๕. ๑๑๕๓
เลขทะเบียน 10/ส.ก. 2541

๑๐๑๖ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาถึงบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม 2) เพื่อส่งเสริมบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม และ 3) เพื่อนำผลของการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับงานพัฒนาสังคมของประเทศทั้งในด้านการพัฒนาและงานด้านวิชาการ โดยเน้นในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลในโครงการต่าง ๆ ด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาชุมชน และด้านกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ ซึ่งโครงการในด้านต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว คือ บริบทของการพัฒนาสังคมโดยทั่วไป

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือ สตรีที่มีอายุระหว่าง 18-60 ปี และตั้งบ้านเรือนในชนบท ในเขตจังหวัดปัตตานี จำนวน 400 คน โดยจำแนกเป็นสตรีชาวไทยพุทธ บ้านลานควาย ตำบลกอลำ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี จำนวน 146 คน และสตรีชาวไทยมุสลิม บ้านสามยอด ตำบลโคกโพธิ์ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี จำนวน 254 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเอง จำนวน 3 ตอน คือ 1) แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ 2) แบบสัมภาษณ์ข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม และ 3) แบบแสดงความคิดเห็นทั่วไปด้านบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยเครื่องคำนวณ หาค่าร้อยละ

ผลการวิจัยพบว่า

1. สตรีมีความคิดเห็นว่ามี ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาสังคมในระดับที่น้อย เป็นจำนวนมาก และเมื่อพิจารณาโอกาสที่จะแสดงบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม ก็จะมีน้อยเช่นเดียวกัน
2. สตรีมีความคิดเห็นว่ามีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมด้านการศึกษาในชุมชนตนเองในระดับน้อย
3. สตรีมีความคิดเห็นว่ามีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมด้านสุขภาพอนามัยในชุมชนตนเองในระดับน้อย

4. สตรีมีความคิดเห็นว่ามีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนตนเองในระดับมากและปานกลางเป็นจำนวนมาก แต่ร่วมประเมินผลโครงการพัฒนาชุมชนมีในระดับน้อย

5. สตรีมีความคิดเห็นว่ามีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ ในระดับน้อย

6. แนวทางส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม ควรเน้นให้การฝึกอบรมแก่สตรีให้มีความรู้มากยิ่งขึ้น และควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้สตรีได้มีโอกาสเข้าร่วมมากยิ่งขึ้น

7. ในด้านความเชื่อทางศาสนาและศาสนปฏิบัติ มิได้เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมแต่อย่างใด

Abstract

This research aims (1) to investigate the roles of women in social development; (2) to promote women's roles in social development; and (3) to make the research results applicable to social development in development and technical programs at the national level with an emphasis on participating in the processes of initiating, decision making, working and evaluation of education, health care, community development projects as well all in other social activities as the context of social development in general.

The samples under study consist of 400 women aged 18-60 years, residing in some rural villages of Changwat Pattani. Through a multistage random sampling method, 146 samples are drawn from Buddhist female residents of Ban Lankhwai, Tambon Kolam, Amphoe Yarang of Pattani and 254 samples of Muslim female residents of Ban Samyod, Tambon Khokpho, Amphoe Khokpho of Pattani. A 3-part interview questionnaire devised by the investigator is used for data collection. Part one of the questionnaire is general background information of the interviewees; part two contains specific data on women's roles in social development, and part three deals with general opinions on the roles of women in social development. Data are computed using percentage.

The findings are as follows :

1. A good number of the samples view that they have a low level of understanding in social development and consider that an opportunity to express their roles is also very little.

2. Many samples view that they have a low level of participation in their initiatives, decision making, working and evaluation in social development activities such as education within their own communities.

3. Several samples view that they have a low level of participation in their initiatives, decision making, working, and evaluation in social development activities such as health care within their own communities.

4. A great number of the samples view that they have high and moderate levels of participation in their initiatives, decision making, and working in community development projects, but a low level of evaluation in the community development projects.

5. Many samples view that they have a low level of participation in their initiatives, decision making, and working in other social activities of social development.

6. Approaches to the promotion of women's roles in social development should be placed on technical training for women and more provisions of social activities for women to participate in more.

7. Women's religious beliefs and religious practices do not at all hinder the promotion of their roles in social development.

สารบัญ

	หน้า
คำนำ.....	(ก)
บทคัดย่อ.....	(1)
Abstract.....	(3)
บทที่ 1 บทนำ.....	1
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	46
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	49
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	61
บรรณานุกรม.....	68
ภาคผนวก (แบบสัมภาษณ์).....	74

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อก้าวถึงบริบทของการพัฒนาไม่ว่าในสังคมในระดับประเทศชาติ ระดับภูมิภาค ระดับจังหวัด และเล็กลงไปสู่ระดับหมู่บ้าน ก็จะต้องครอบคลุมการพัฒนาทั้งสามด้าน คือ การพัฒนาด้านการเมือง (Political development) การพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic development) และการพัฒนาด้านสังคม (Social development) ซึ่งในแต่ละด้านย่อมมีแนวคิด ทฤษฎี และอุดมการณ์ที่สนับสนุนแนวทางของการพัฒนาอยู่เบื้องหลังเสมอ และการพัฒนาทั้งสามด้านน่าจะต้องเป็นไปด้วยกันอย่างพร้อม ๆ กัน ไม่ควรพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งให้ก้าวหน้าไปอย่างโดดเด่น และทิ้งการพัฒนาอีกด้านหนึ่งให้ล้าหลังอย่างโดดเดี่ยว ซึ่งการพัฒนาตามเงื่อนไขดังกล่าวจะไม่ก่อให้เกิดความเจริญอกงาม แต่จะก่อให้เกิดปัญหาอย่างใหญ่หลวงติดตามมา

ในส่วนของการพัฒนาด้านสังคม นับว่ามีขอบเขตกว้างขวางมาก และเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคน และจากประวัติศาสตร์พบว่า การพัฒนาสังคมที่ทำกันอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกในระยะเวลา 30-40 ปีที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ข้อสรุปในการพัฒนาสังคมได้ว่าเป็นเรื่องที่ยากกว่าการพัฒนาธุรกิจมาก เนื่องจากการพัฒนาสังคมเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน ในขณะที่การพัฒนาทางด้านธุรกิจเป็นเรื่องที่ตรงไปตรงมา เพราะธุรกิจหรือบริษัทเป็นองค์กรที่มีวัตถุประสงค์อย่างเดียว (Single purpose organization) วัตถุประสงค์สำเร็จได้ง่าย แต่การพัฒนาสังคมนั้นเป็นเรื่องที่มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง (Multi-purpose) (ประเวศ วะสี และไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, 2537 : 43)

อย่างไรก็ตามแม้แต่ในด้านความหมายคำว่า “พัฒนาสังคม” ค่อนข้างจะมีความสลับซับซ้อนเช่นเดียวกัน มีผู้พยายามให้ความหมายไว้หลายแนว เช่น ได้เสนอว่า เป็นแนวการผสมผสานการพัฒนาในทุก ๆ ด้านเป็นระบบรวม (Wholistic) มิใช่เป็นการแยกส่วนเฉพาะ (Partial) โดยมีเป้าหมายหลักในเรื่องระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในสังคมนั้น

ผู้สนใจด้านการพัฒนาจึงต้องเริ่มด้วยการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งจะส่งผลให้เข้าใจ โครงสร้างต่าง ๆ ตลอดจนจะต้องทำความเข้าใจในตัวบุคคลเป็นอันดับแรก จากนั้นจึงแสวงหา ปัจจัยอื่น ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดนโยบาย ตลอดจนการจัดทรัพยากรเพื่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงหรือระดับ หรือชะลอการเปลี่ยนแปลงในอัตราที่กระบวนการพัฒนากำหนด (จิตติยา สุวรรณะชฎ, 2527 : 98-100)

อุทัย หิรัญโต ได้เสนอว่า “การพัฒนาสังคม” นั้นมีความยุ่งยากสลับซับซ้อน และ ทำให้รัดกุมได้ยากเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะคำว่า “พัฒนา” ก็น่า คำว่า “สังคม” ก็น่า มีลักษณะ เป็นนามธรรม มองเห็นได้ยาก ประกอบกับเครื่องวัดหรือมาตรฐานก็ไม่มี การที่จะให้คำนิยาม โดยตรงและรัดกุมที่สุดก็ทำได้ยากอย่างแท้จริง (อุทัย หิรัญโต, 2519 : 197)

กล่าวโดยสังเขปตามที่ได้กล่าวอ้างมา จึงเห็นได้ว่า คำว่า พัฒนาสังคม มีขอบเขต กว้างขวางมาก ยากต่อการสรุปให้เห็นได้ชัดเจน แต่ตามความเป็นจริงแล้ว การพัฒนาสังคม มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติที่อาศัยอยู่ของทุกคน

สตรีนับว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคมเคียงคู่กับบุรุษมาตั้งแต่อดีตกาล แต่สตรีมักจะมีข้อถูกกล่าวอ้างโดยสังคมไทยได้แยกบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชาย ออกจากกัน เช่น ผู้หญิงมีหน้าที่ทำงานบ้านหรือเลี้ยงลูก ส่วนผู้ชายทำงานนอกบ้าน เป็นต้น ซึ่งในบทบาทเช่นนี้จะช่วยส่งเสริมความคิดที่ว่า ผู้ชายเป็นผู้นำ และผู้หญิงเป็นผู้ตาม คงอยู่ ตลอดไป ทั้งที่ความจริงในปัจจุบันทั้งผู้หญิงและผู้ชายก็สามารถปฏิบัติหน้าที่ของอีกฝ่ายหนึ่ง ได้เป็นอย่างดี (วรชัย ทองไทย, 2538 : 2)

การวิเคราะห์บทบาทของผู้หญิงว่า การเน้นบทบาทของความเป็นแม่ของผู้หญิงจะ นำไปสู่ลักษณะที่ตรงกันข้ามที่พบอยู่เป็นสากลระหว่างบทบาทที่ถูกจำกัดอยู่กับงานบ้าน (Domestic) กับบทบาทของงานที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะหรืองานนอกบ้าน (Public) การจัด ระเบียบทางวัฒนธรรมเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางเพศ เพราะเมื่อผู้หญิงต้อง จำกัดตัวเองอยู่กับขอบข่ายของงานบ้านย่อมทำให้ไม่สามารถมีโอกาสเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่า อำนาจ ชื่อเสียง และค่านิยมทางวัฒนธรรมที่กลายเป็นอภิสิทธิ์ของผู้ชายเท่านั้น (ปรานี วงษ์เทศ, 2534 : 7)

มีตัวอย่างมากมายที่ผู้หญิงได้แสดงบทบาทอันเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม ไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข ด้านการพัฒนาชุมชน และกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ

แต่เนื่องจากความไม่เท่าเทียมทางเพศที่ผู้หญิงมักจะเสียเปรียบทางสังคม ซึ่งมีมากมายหลายมิติเช่นเดียวกัน และสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ด้านการจ้างงาน ค่าจ้างของผู้หญิงถูกเอารัดเอาเปรียบเมื่อเทียบกับผู้ชาย คือจะได้รับค่าจ้างต่ำกว่าค่าจ้างขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนด หรือไม่ได้รับค่าจ้างในวันลาป่วย ลาดคลอด ไม่ได้รับค่าจ้างล่วงเวลาหรือมีกฎระเบียบต่าง ๆ จากเจ้าของโรงงานที่กำหนดขึ้นเชิงเอารัดเอาเปรียบลูกจ้างสตรี หรือได้รับค่าจ้างต่ำกว่าผู้ชายในการทำงานในลักษณะเดียวกัน เป็นต้น (ทัศนีย์ พรหมไพจิตร, 2537 : 3)

จังหวัดปัตตานี เป็นจังหวัดหนึ่งในพื้นที่ห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีลักษณะทางสังคมเป็นแบบพหุสังคม (Plural society) กล่าวคือ มีประชากรประกอบด้วยชาวไทยพุทธเป็นส่วนน้อย และชาวไทยมุสลิมเป็นชนส่วนใหญ่ ซึ่งชาวไทยมุสลิมนั้นมีระเบียบประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ และการปฏิบัติเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัด แตกต่างจากชาวไทยพุทธโดยสิ้นเชิง ดังนั้นถือได้ว่าชุมชนปัตตานีจึงเป็นชุมชนเฉพาะตัว (Unique society) ที่มีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม น่าจะเป็นตัวแบบในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมเป็นอย่างยิ่ง

การพิจารณาบทบาทของสตรีนั้นจะพิจารณาได้ทั้งสตรีชาวไทยพุทธและสตรีชาวไทยมุสลิม ซึ่งสตรีที่เป็นชาวไทยพุทธก็จะมีบทบาทไม่แตกต่างกับสตรีส่วนใหญ่ของประเทศ กล่าวคือ ต้องทำทั้งบทบาทที่เป็นงานบ้านและงานนอกบ้าน แต่ก็ได้รับการยอมรับจากสังคมน้อยกว่าบุรุษ ส่วนสตรีมุสลิมส่วนใหญ่ต้องปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด การประพฤติผิดหลักศาสนาถือว่าเป็นบาป บทบาทในการพัฒนาทางสังคมจึงนับว่าค่อนข้างน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่การพัฒนาประเทศชาติสตรีนับว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ ได้ทำงานเคียงป่าเคียงไหล่กับบุรุษมาโดยตลอด แต่บทบาทของสตรีทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมก็ถูกกำหนดให้อยู่ในวงแคบอย่างนี้ และมักจะไม่ได้รับการยอมรับเมื่อเทียบกับบทบาทของบุรุษ จึงเป็นจุดสนใจที่ทำให้ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่อง “บทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม : กรณีศึกษา ที่จังหวัดปัตตานี” ทั้งนี้เพื่อเป็นการสำรวจตรวจสอบองค์ความรู้ในการที่จะนำไปใช้ในงานวิชาการและงานด้านพัฒนา รวมทั้งจะเป็นข้อมูลที่จะเชิดชูบทบาทของสตรีตามสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน

ปัญหาในการวิจัย

1. บทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมเป็นอย่างไร
2. มีแนวทางส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

ในการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาถึงบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม
2. เพื่อส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม
3. เพื่อนำผลของการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับงานการพัฒนาสังคมของประเทศ

ทั้งในด้านการพัฒนาและงานทางด้านวิชาการ

สมมติฐาน

เนื่องจากการวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive research) ซึ่งมุ่งเพียงพรรณนาคุณสมบัติของปรากฏการณ์ที่จะศึกษา และหาข้อเท็จจริงใหม่ ๆ เท่านั้น มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาคำอธิบายว่าปรากฏการณ์เกิดขึ้นมีเหตุผลอย่างไร จึงไม่มีการสร้างสมมติฐานใด ๆ เพื่อพิสูจน์ทั้งสิ้น

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “บทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม : กรณีศึกษาที่จังหวัดปัตตานี” จะศึกษาทั้งสตรีที่เป็นชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดปัตตานี ตั้งบ้านเรือนในชุมชนชนบท ซึ่งเหตุผลที่ทำการศึกษาเฉพาะพื้นที่จังหวัดปัตตานี เพราะโดยทั่วไปประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความเชื่อมั่นว่าจังหวัดปัตตานีแต่เดิมเป็นศูนย์กลางทางการศาสนาอิสลาม ทางการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ ของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงน่าจะเป็นตัวแทนของชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เป็นอย่างดี

ข้อจำกัดของการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยในเรื่องดังกล่าวในพื้นที่ทำการวิจัยไม่มีการศึกษามาก่อน ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงเสมือนการศึกษาองค์ความรู้เบื้องต้น อันจะได้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา ครั้งต่อ ๆ ไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

บทบาทของสตรี หมายถึง การที่สตรีมีโอกาสเข้าร่วมปฏิบัติงานในการพัฒนาสังคม ในมิติต่าง ๆ

การพัฒนาสังคม หมายถึง กิจกรรมการพัฒนาในด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย การพัฒนาชุมชน และกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม
2. ทำให้ทราบถึงแนวทางการส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม
3. สามารถนำผลการศึกษาไปใช้เป็นประโยชน์ทั้งในด้านวิชาการและการพัฒนาของประเทศต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในเนื้อหาสาระตามลำดับดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม
2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม
3. บทบาทของสตรีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม
4. เอกสารงานวิจัย
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

1.1 แนวคิด

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมเพิ่งมีการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังมาไม่นานนี้เอง คาดว่าประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้เกิดจากการพิจารณาผลที่เกิดจากการที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ (Economic development) เพียงอย่างเดียว โดยละเลยการพัฒนาด้านสังคม (Social development) ไปโดยสิ้นเชิง และจากการทบทวนโดยให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาสังคม จึงกลายเป็นมิติใหม่ของการศึกษาในทางด้านการพัฒนาและกลายเป็นประเด็นที่สำคัญในปัจจุบันนี้ ดังเช่น แนวคิดที่ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นความเจริญเติบโตของรายได้ ประชาชาติอย่างเดียวจะไม่พอ และยังเป็นอันตรายอีกด้วย ทั้งนี้เพราะความมั่นคงทางสังคมของประชาชนส่วนใหญ่ต้องถูกระทบกระเทือนอย่างหนัก การพัฒนาต้องมีมิติทางสังคมด้วยเช่นกัน เช่น การปรับปรุงวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ และแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยากของมวลชน แก้ไขปัญหาการว่างงานอย่างจริงจัง พัฒนาระบบสวัสดิการสังคมอย่างรอบด้านเพื่อคนยากจน พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเน้นกลุ่มชนที่ยากจน ส่งเสริมความเท่าเทียมกันมากขึ้น ในด้านการศึกษาและโอกาสที่จะปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ และมีการโยกย้ายรายได้ ทรัพยากร ปัจจัยการผลิตจากกลุ่มที่มีมากไปให้กลุ่มชนที่ไม่มีเลย

สรุปแล้ว การปฏิรูปโครงสร้างใหม่ คือ การจัดสรรทรัพยากรและโยกย้ายทรัพยากร เพื่อกลุ่มชนที่ยากจนที่สุด ซึ่งรวมไปถึงการประกันสิทธิขั้นพื้นฐานหลายประการสำหรับคนยากจน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2535 : 31-32)

จะเห็นได้ว่าในทุก ๆ ประเทศต้องการที่จะให้ประเทศเจริญก้าวหน้าก็จำเป็นต้องมีการสร้างความเจริญมั่นคงในสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ทั้ง 3 ด้านนี้เป็นสำคัญ แต่ความสำคัญอยู่ที่คำว่า “มั่นคง” ทำอย่างไรสังคมจะมั่นคง เศรษฐกิจจะมั่นคง ระบบการเมือง หรือการปกครองจะมั่นคง ซึ่งก็หมายความว่าทุกประเทศต้องการให้ประชาชนของตนมีการกินดีอยู่ดี และให้คงสภาพนี้อย่างถาวรมั่นคงชั่ววันรันดร์ การพัฒนาสังคม พัฒนาเศรษฐกิจ และการพัฒนาการเมืองนั้น ต่างก็มีหลักการ วิธีการที่แตกต่างกันออกไป สุดแล้วแต่จะยึดหลักการวิธีการใดเป็น “แกนนำ” ในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดความมั่นคง เพราะคนหรือประชาชนจะอยู่ดีกินดีได้ก็ต่อเมื่อองค์ประกอบของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ได้เกื้อกูลกัน (นิพนธ์ คันธเสวี และคณะ, 2532 : 12)

ดังนั้นเป้าหมายของการพัฒนาสังคม คือการเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น ซึ่งคำจำกัดความของการพัฒนาสังคมที่ยานมาตั้งแต่เริ่มแรกได้มีการตีความหลากหลาย มีความหมายแตกต่างกันออกไป จนมีการวิจารณ์และโต้แย้งในทางสร้างสรรค์ว่า คำจำกัดความที่ถูกต้องที่สุดและดีที่สุดคืออะไร และมีทัศนะที่แตกต่างกันอยู่ 2 ประการ คือ 1) การพัฒนาสังคมที่ถูกต้องที่สุด มีความหมายว่าอย่างไรในเชิงปฏิบัติ 2) การพัฒนาสังคมที่ถูกต้องที่สุดควรจะมีมีความหมายว่าอย่างไรในเชิงวิชาการ สำหรับบางประเทศอาจจะมีคำจำกัดความกว้าง ๆ ที่สะท้อนถึงอุดมการณ์ด้านสังคมหรือวัฒนธรรม (Social or Cultural Ideologies) ซึ่งเป็นพื้นฐานแนวความคิดในการพัฒนาระดับท้องถิ่น หรือระดับชาติเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น ในประเทศปากีสถาน การพัฒนาสังคมก็คือการ “จัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐาน ทางสังคม ชันได้แก่ การศึกษา การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย และบริการสาธารณะอื่น ๆ” (UNCRD, 1989 : อ้างใน สานิตย์ บุญชู, 2539 : 7-8)

อย่างไรก็ตาม ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสังคมได้กำหนดแนวคิด (Concept) และทิศทาง (Direction) ในการพัฒนาตามองค์ประกอบของสังคม 2 ประการ คือ 1) คนหรือทรัพยากรมนุษย์ (Human research) และ 2) สิ่งแวดล้อมหรือสภาพแวดล้อม (Surrounding)

ซึ่งอาจจะเป็น สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ (National surroundings) เช่น ดินฟ้าอากาศ ป่าไม้ แร่ธาตุ แม่น้ำ ภูเขา หรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุ (Material surroundings) อันได้แก่สิ่งที่มีมนุษย์ได้ผลิตขึ้น และเกิดจากความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี เช่น อาคารบ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรม ถนนหนทาง สถานเริงรมย์ หรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นสถาบัน (Institutional surroundings) อันได้แก่ สถาบันต่าง ๆ ในสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการเมือง สถาบันทางเศรษฐกิจ และสถาบันนันทนาการ (สมพร เทพลีธา, 2534 : 43-44)

การพัฒนาสังคมอาจจะพิจารณาจากตัวชี้วัดในการปรับปรุงและการที่ประชาชนได้รับบริการที่ดีในด้านการศึกษา การสาธารณสุข การประกันสังคม การพัฒนาด้านจิตใจ หรือกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ หรืออาจจะกล่าวโดยส่วนรวมได้ว่า การพัฒนาสังคม คือ การมุ่งเน้นในการกระจายประโยชน์และความสุขให้กับทุกคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ปรัชญาและอุดมการณ์ของการพัฒนาสังคม

ปรัชญาและอุดมการณ์นับว่ามีส่วนสำคัญต่อแนวความคิดในการพัฒนาสังคม กล่าวคือ เมื่อนักพัฒนาได้เห็นถึงปัญหาทางสังคมอันเกิดจากการพัฒนาภายใต้ตัวแบบที่ยึดถือการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งผลร้ายจะตกต่อประชาชนซึ่งจะเรียกโดยคำสามัญทั่ว ๆ ไปว่า “ระบบด้อยพัฒนา” อันมีปรากฏอยู่เกือบทั่วทุกโลก ไม่ว่าจะในอเมริกาใต้ อเมริกากลาง เอเชีย และหมู่เกาะต่าง ๆ องค์ประกอบของการด้อยพัฒนาอาจจะมีธรรมชาติต่าง ๆ ที่ชี้ให้เห็น ประกอบด้วย ความยากจน ประชากรมากเกินไป การศึกษาต่ำ โครงสร้างการผลิตแคบ สุขภาพอนามัยไม่ดี ขาดความมั่นคงทางสังคม เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนาที่ดีน่าจะขจัดปัญหาเหล่านี้ได้ และสร้างคุณค่าชีวิตที่ดีของชาวโลกโดยถ้วนหน้า และเพื่อให้เห็นอนาคตที่ดี ปรัชญาและอุดมการณ์ด้านความเป็นมนุษย์จึงเริ่มได้มีการนำมาพิจารณาและถกเถียงกันกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ท่ามกลางกระแสปรัชญาที่เชียวกรากในด้านต้องการความเจริญทางวัตถุที่ครอบงำมนุษย์อยู่ ไม่ว่าจะในซีกโลกตะวันตกและตะวันออกก็ตาม ซึ่งได้มีตัวแบบในการพัฒนาที่เกิดขึ้นหลายตัวแบบด้วยกันในเวลาต่อมา

ปรัชญามนุษยนิยม (Humanism) เป็นคตินิยมที่ถือมนุษย์เป็นหลักสำคัญของ การศึกษา แทนที่จะถือเอาพระเจ้าหรือธรรมชาติเป็นหลักอย่างคตินิยมอื่น ๆ ดังเช่นใน

สังคมวิทยา มาร์กซิสต์เชิงมานุษยนิยมจะถือเอามนุษยชาติเป็นศูนย์กลางความสนใจ แทนที่จะยึดโครงสร้างทางสังคมเป็นหัวใจของการศึกษา (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2533 : 326)

แก่นแกนของคองมุนุษยนิยม เป็นการนำมนุษย์กลับมาสู่ศูนย์กลางของระบบ แนวมนุษยนิยมมีหลายแนว เช่น แนวของคริสต์ศาสนา พุทธปรัชญา แนวมาร์กซิสต์ แนวคานธี และแนวจิตวิทยาแบบมนุษยนิยม (Humanistic psychology) ซึ่งแนวคิดทั้งหมดนี้ต้องการที่จะเสนอปรัชญาใหม่ในการที่จะทำให้มนุษย์ได้ดำรงอย่างมีความสุข (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2535 : 18)

ส่วนดีของแนวคิดแบบมนุษยนิยม ทำให้เกิดปรัชญาที่เน้นการ “พัฒนามนุษย์เป็นศูนย์กลางการพัฒนาสังคม” โดยมีหลักการ 5 หลักการด้วยกัน คือ

1. การพัฒนาต้องเน้นความเสมอภาคของสังคม จะต้องมีการปฏิบัติการอย่างทั่วถึงสำหรับทุกกลุ่มของสังคม ไม่ใช่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
2. การพัฒนาจะต้องเน้นความหลากหลายและเน้นความเป็นอิสระของการพัฒนาตนเอง ไม่มีการครอบงำกัน
3. การคิดคำนึงอนาคตและระบบนิเวศวิทยา เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง
4. การไม่ลืมนึกถึงปัญหาของผู้ยากไร้ในยุคปัจจุบัน
5. การพัฒนาสังคมต้องส่งเสริมการปกป้องเสรีภาพ และการสร้างสรรคชีวิตของมนุษย์ให้มีความหมายขึ้น (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2535: 19)

ตัวอย่างของตัวแบบการพัฒนาตามแนวคิดแบบมนุษยนิยม ประกอบด้วย ตัวแบบต่าง ๆ ดังนี้

1. ตัวแบบการพัฒนาชุมชนแบบสรรโวทัย

ประเทศศรีลังกาเป็นประเทศหนึ่งที่เน้นการพัฒนาในลักษณะที่เรียกว่า ชบวนการสรรโวทัย อันเป็นกระบวนการอิสระมีชื่อเป็นทางการว่า ลังกาชาติกะ สรรโวทยะ สรามาทาน สังฆมัย (Lanka Jatika Sarvodaya Shramadan Sangamaya) ซึ่งคำว่า สรรโวทัย (Sarvodaya) มาจากคำสันสกฤต แปลว่า การตื่นขึ้นหรือความผาสุกของสรรพชีวิต และคำว่า สรามาทาน (Shramadan) แปลว่า การร่วมกันแบ่งปันแรงงาน ดังนั้นนัยโดยรวม คือ การแบ่งปันเวลา ความคิด และพลังงานเพื่อความผาสุกของชีวิตทั้งหมด (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (เตี้ยหงษากุล), 2531 : 376)

หากศึกษาย้อนหลังถึงความเป็นมาของขบวนการนี้ ก็เนื่องจากเมื่อ ค.ศ. 1953 ครูหนุ่มชื่อ อารียะรัตเน (A. I. Ariyaratne) แห่งมหาวิทยาลัยยาลันธา ได้สร้างอุดมการณ์ใหม่โดยการเรียกร้องคนหนุ่มสาวให้พึงกระทำความดีแก่เพื่อนมนุษย์ ทั้งนี้เพราะสังคมศรีลังกาในขณะนั้นประชาชนมีความยากไร้ และคนยากจนถูกเอารัดเอาเปรียบโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบราชการได้ครอบงำประชาชนโดยสิ้นเชิง

ความจริงปรัชญาสรรโวทัยมาจากแนวคิดของมหาตมะคานธี ที่ได้ศึกษาจากพุทธภาษิต "พิตุ ภวตุ โลโกจ" อันหมายถึง สรรพสัตว์ทั้งปวงจงอยู่เป็นสุขเกิด และมีศิษย์เอกชื่อ วิโนภา ภเว เป็นผู้เผยแพร่ในเวลาต่อมา และอารียะรัตเนก็ได้ไปอินเดียเพื่อศึกษาขบวนการขบวนการของวิโนภา ภเว ด้วย เพื่อเสริมให้ขบวนการสรรโวทัยในศรีลังกามีความเข้มแข็งขึ้น

เริ่มจาก ค.ศ. 1958 เป็นต้นมา ขบวนการสรรโวทัย ได้แพร่หลายในศรีลังกา การพัฒนาชุมชนที่อาศัยรูปแบบนี้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ในปี ค.ศ. 1969 คาดว่ามีประชากรเข้าร่วมขบวนการนี้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งหญิงและชายประมาณ 13 ล้านคน ในปี 1975 มีอาสาสมัคร ประมาณ 25,000 คน ได้เข้าปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ กว่า 650 หมู่บ้าน นับว่าเป็นขบวนการที่มีชื่อขบวนการหนึ่ง

ในด้านแนวคิดของขบวนการสรรโวทัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

1. ปลดปล่อยปัจเจกชนให้หลุดพ้นจากความโลภ โกรธ หลง และสิ่งที่ทำให้มนุษย์ตกเป็นทาส
2. ปลดปล่อยชุมชนเมืองและชนบทให้หลุดพ้นจากความยากไร้ ความเจ็บไข้ ความไม่รู้และความไม่เป็นตัวของตัวเอง อันเนื่องมาจากเงื่อนไขสภาพแวดล้อมในชุมชนนั้น และการเอาเปรียบทางเศรษฐกิจการเมืองภายนอก
3. ปลดปล่อยประเทศให้หลุดพ้นจากความหวาดระแวง ความเกลียด ความเป็นศัตรูสงคราม สิ่งเลวร้าย เช่น ภาวะเป็นพิษของสภาพแวดล้อม และผลเสียอันเกิดจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์

หลักการของขบวนการสรรโวทัยที่สำคัญ มีดังนี้

1. ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ถือว่าคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา
2. มีการทำงานเป็นกลุ่ม เริ่มจากกลุ่มย่อยเล็กที่สุดก่อน

3. การสร้างสรรค์ชุมชนใหม่ต้องเปลี่ยนโครงสร้างและปัจเจกบุคคล โดยเริ่มจากเบื้องล่างไปสู่เบื้องบน

4. เริ่มพัฒนาจากสิ่งที่ประชาชนเป็นอยู่หรือมีอยู่
5. ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม จริยธรรม และศาสนธรรม
6. ยึดหลักสัจจะ อหิงสา และเสียสละ รวมทั้งสันโดษ

วิธีการของขบวนการสรรโวทัย มี 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นสมათาน เป็นขั้นสร้างความสามัคคีของคนในสังคมให้มาร่วมกัน

โดยสร้างเป็นค่าสมათานในหมู่บ้านในช่วงสั้น ๆ ใช้เวลา 1-2 สัปดาห์ ชาวบ้านจะมาร่วมคิด ร่วมปรึกษา ปัญหาต่าง ๆ มาสนทนาวิสาสะกันฉันท์พี่น้อง และคัดเลือกตัวแทนหมู่บ้าน ๆ ละ 1-2 คน

2. ขั้นคาโมทัย คือการฟื้นฟูหมู่บ้าน กล่าวคือ เมื่อตัวแทนของสรรโวทัยประจำหมู่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้ง ก็จะทำหน้าที่ชักนำประชาชนและรวบรวมชาวบ้านให้พิจารณาและกำหนดอนาคตของหมู่บ้าน สร้างกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นในหมู่บ้าน จัดตั้งศูนย์ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาหมู่บ้าน เช่น กลุ่มสหกรณ์ เป็นต้น โดยให้เป็นภาระของประชาชนดำเนินงานกันเอง ส่วนสรรโวทัยจะอยู่ห่าง ๆ ช่วยติดต่อประสานงานให้กับหน่วยรัฐบาลในกรณีต้องมีการติดต่อขอความช่วยเหลือ

3. ขั้นเทโสทัย เป็นการฟื้นฟูประเทศชาติ โดยความพยายามของขบวนการสรรโวทัย ที่จะสร้างความเข้มแข็งของการพัฒนาระดับหมู่บ้านให้สามารถเชื่อมโยงสู่การพัฒนาประเทศชาติ กล่าวคือ จะมีการสัมมนาช่วงสั้น ๆ แก่คนทุกระดับชั้น นับตั้งแต่สมาชิกในหมู่บ้าน นักบวช ข้าราชการ นักศึกษา นายแพทย์ วิศวกร ประชาชนอาชีพต่าง ๆ ให้เข้าใจหลักการวิธีการของสรรโวทัย และเป็นที่ยอมรับของคนทุกเหล่าและเป็นนโยบายแห่งชาติในการพัฒนา

4. ขั้นวิศโวทัย คือขั้นฟื้นฟูระดับนานาชาติ นั่นคือ เป็นขั้นที่ระดับนานาชาติ ยอมรับแนวคิดและนำไปปฏิบัติ เช่น ประเทศเบลเยียมได้นำแนวคิดไปผสมผสานในด้านพัฒนากับประเทศของตน หรือมีโครงการทำนองคล้าย ๆ สรรโวทัยในประเทศบังคลาเทศ อินโดนีเซีย และกานา หรือการมีสาขาของสรรโวทัยในบางประเทศในทวีปยุโรป เป็นต้น (วิรัช วิวัชฌิการวณ (เตียงหงสากุล), 2531 : 379-348)

2. ตัวแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบเอเชีย-ตรา

ในความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human resource development) ซึ่งตามแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่มองมนุษย์ในแง่รูปทุนมนุษย์ (Human capital) ที่สามารถเพิ่มให้มีผลิตภาพที่สูงได้ (High-productivity) โดยเน้นให้มนุษย์มีความรู้ความสามารถ มีความฉลาด มีสุขภาพสูงในการทำงานแล้ว ยังมีความหมายรวมไปถึงมนุษย์จะต้องมีจริยธรรมและคุณธรรมที่ดีด้วย

ในประเด็นการสร้างมนุษย์ให้มีสภาพดังกล่าว จำเป็นต้องเน้นการพัฒนาด้านจิตใจของมนุษย์เป็นอันดับแรก ในแวดวงทางด้านการพัฒนาได้มีรูปแบบการพัฒนาแบบหนึ่งซึ่งเรียกว่า เอเชีย-ตรา (ASEAN-DHRRAS) เกิดขึ้น คำว่า ASEAN ก็เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปคือประเทศในกลุ่มอาเซียนทั้งหลาย อันได้แก่ ไทย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ และบรูไน ส่วนคำว่า DHRRAS ย่อมาจากคำว่า Development of Human Resources in Rural Areas อันหมายถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพื้นที่ชนบท ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นผู้ที่อยู่ห่างไกลเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ มักจะเป็นผู้ด้อยโอกาสในสิ่งต่าง ๆ มาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย เศรษฐกิจ ความสะดวกสบายต่าง ๆ และจะเป็นกลุ่มที่ยากจนของประเทศต่าง ๆ ดังนั้นต้องให้มีการพัฒนาด้านจิตใจที่ดีในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีการรับผิดชอบและดูแลชุมชนของตนเองด้วยความรักและผูกพัน มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ล้วนแล้วเป็นแนวทางที่ดีในการพัฒนาชุมชน ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวจะได้ผลก็ต้องพัฒนาคนเป็นหลัก

ในกลุ่ม DHRRAS ของประเทศต่าง ๆ ที่จะแยกย้ายกันไปทำงานในประเทศของตน แต่จะเรียกชื่อประเทศนำหน้า เช่น Thai DHRRA หมายถึงกลุ่มทำงานในประเทศไทย Phil DHRRA หมายถึง กลุ่มทำงานในประเทศฟิลิปปินส์ เป็นต้น ปัจจุบันกลุ่ม ASEAN-DHRRAS มีที่ทำงานในประเทศฟิลิปปินส์เป็นศูนย์กลาง

ประเทศไทยมีการจัดตั้งมูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา (Thai Foundation for Development of Human Resources in Rural Area เรียกย่อ ๆ ว่า Thai DHRRA Foundation) โดยเริ่มแรกจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2519 ที่จังหวัดเชียงราย และก่อตั้งเป็นสำนักงานไทยเพื่อการพัฒนาที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2522 และได้รับอนุญาตให้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2526 (มูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา, 2532 : 2)

เป้าหมายจากการพัฒนาในแง่มนุษยนิยมของมูลนิธิคือ ยึดมั่นในเรื่องสัจจกรณ์ กล่าวคือ สัจจะ แปลว่า ความจริง กรณ์ แปลว่า กระทำ ดังนั้น สัจจกรณ์ ก็คือ การกระทำด้วยความจริงซึ่งเป็นการสร้างปรัชญาพื้นฐานในด้านความรับผิดชอบที่เป็นหัวใจของการทำงาน อยู่บนรากฐานของความจริง ทำอะไรทำจริง ไม่โกหก ไม่เสแสร้ง รับผิดชอบต่องานจริง ๆ และเน้นการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ

วัตถุประสงค์ของมูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา มีดังนี้

1. เพื่อประสานงานระหว่างบุคคล หรือองค์กรในด้านความคิด ประสบการณ์ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในการพัฒนาชนบท
2. เพื่อศึกษาวิจัยวิธีการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้เกิดผลในทางปฏิบัติ
3. เพื่อร่วมกับองค์กรพัฒนาอื่น ๆ ที่จะช่วยเหลือกันในการพัฒนาชนบท

ปรัชญาของมูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา

เนื่องจากคนเป็นศูนย์รวมของทุกสิ่ง มีความหลากหลาย คนแตกต่างกันในด้านความคิด ความเชื่อ สติปัญญา ฐานะ และคนต่างเป็นปฏิมากรรมของพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความผูกพันของคนกับสิ่งสูงสุด จึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็น ถ้าหากความผูกพันของคนกับสิ่งสูงสุดขาดสะบั้นไป ชีวิตคนก็ไร้ความหมาย ดังนั้นคนมีชีวิตอยู่ด้วยความเชื่อ ความหวัง และความรัก และความสมบูรณ์ยิ่งใหญ่มาก และทำให้เกิดความเมตตาปรานีต่อกันอีกด้วย

เมื่อค้นหาคุณภาพชีวิตของคนว่าอยู่ที่ไหน ซึ่งอาจจะมีคำตอบมากมาย แต่ตามแนวทางการพัฒนาคนของมูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา เสนอว่า คือคุณธรรมนำชีวิต นั่นคือ ทุกคนจะต้องมีคุณธรรมประจำตน คุณธรรมที่ค้นพบนั่นคือ สัจจะ ซึ่งหมายถึงความจริง พูดอย่างไรเป็นอย่างนั้น และเชื่อถือได้ ถ้าหากคนมีการพัฒนาสัจจะของตนแล้ว จะเป็นการพัฒนาคุณธรรมและคุณภาพชีวิตด้วย (มูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา, 2532 : 10)

จากปรัชญาการทำงานด้วยความจริงและเน้นการพึ่งตนเอง เป็นประเด็นหลักของมูลนิธิและมีรูปแบบการพัฒนาที่ผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการในภาคสนาม ซึ่งใช้เวลาถึง 8 ปี ก็คือเรื่องการพัฒนากองทุนและสินเชื่อเพื่อการพึ่งพาตนเอง (Savings and credit mobilization for self-reliance development) ที่สามารถสร้างความคิดของมนุษย์ให้รู้จักพึ่งตนเองและพัฒนาทุกด้าน โดยสมาชิกของกลุ่มสัจจกรณ์ได้เรียนรู้และเข้าใจปรัชญาและสร้างผู้นำกลุ่มของตนเอง และมีเครื่องชี้วัดถึงความสำเร็จในการพึ่งตนเองได้โดยใช้หลัก 5 ประการ ดังนี้

1. หลักการบริการตนเอง (Self-service) กล่าวคือ เน้นการสร้างอุดมการณ์ให้สมาชิกให้มุ่งมั่นที่ช่วยตนเองก่อน ก่อนที่จะขอความช่วยเหลือผู้อื่น เพราะการทำอะไรด้วยตัวเองจะเกิดความภาคภูมิใจ และจะทำด้วยความเต็มใจ
2. การช่วยตนเอง (Self-help) เน้นอุดมการณ์ที่จะกระทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความเชื่อมั่นของตนเอง
3. การเลี้ยงตนเอง (Self-sufficiency) เป็นการทำงานที่ครอบคลุมจุดคุ้มทุนของกิจการนั้น กล่าวคือ สามารถเลี้ยงตัวเองได้ มีศักดิ์ศรีเป็นของตนเอง ไม่ใช่เป็นคนที่ต้องเป็นภาระของผู้อื่น
4. การปลดปล่อยตนเอง (Self-liberation) หมายถึง ภาวะที่ปลดอดหนี้สินและการพึ่งพาผู้อื่นให้หมดไป
5. การช่วยผู้อื่น (Self-contribution) เป็นมาตรฐานขั้นสุดท้ายที่คนได้รับการพัฒนาขึ้นแล้ว และสามารถช่วยผู้อื่นได้ เป็นการสะท้อนคุณธรรมและความสำนึกตนเอง ได้รับการช่วยเหลือระดับหนึ่งแล้ว เวลานี้ น่าจะมีใจช่วยผู้อื่นต่อไป

การพัฒนาตามแนวทางนี้ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาคนโดยสมบูรณ์ให้มนุษย์มีคุณค่าและศักดิ์ศรีอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามแนวคิดในการพัฒนาสังคมจะเห็นได้ชัดเจนตามที่มีข้อเสนอว่า “การพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตเป็นแนวคิดหลักที่นักพัฒนาได้ใช้ในการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้” (สุภางค์ จันทวานิช และวรรณิ ไทยานันท์, 2538 : 1)

1.3 ความหมายของการพัฒนาสังคม

ได้มีข้อเสนอและแนวคิดเกี่ยวกับการนิยามความหมายของคำว่า “พัฒนาสังคม” ของนักคิดและนักวิชาการออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่เห็นว่า คำว่า “พัฒนาสังคม” มีความสลับซับซ้อน ยากต่อการกำหนดความหมาย แต่ควรมองบริบทของการพัฒนาสังคมมากกว่าการตีกรอบในด้านความหมาย โดยพยายามอธิบายมาจากศัพท์คำว่า “พัฒนา” ก็มีข้อจำกัดเฉพาะอยู่แล้วว่าจะหาคำที่มีความหมายตายตัว กระทัดรัดไม่ได้ และการเสนอคำจำกัดความที่ตายตัวจะได้ใจความเป็นที่ยอมรับทั่วไปนั้นเป็นสิ่งที่ยากมาก และการเสนอคำจำกัดความตั้งแต่ต้นอาจจะเป็นการตีกรอบ

ให้ข้อโต้แย้งทางทฤษฎีแคบเกินไปโดยใช่เหตุ ดังนั้นน่าจะตีแผ่สังกับนี้โดยแสดงให้เห็นคุณลุ่มบัตินหลัก 3 ประการ คือ การมีลักษณะเปรียบเทียบ การมีเข็มมุ่งและการมีค่านิยมสอดแทรกอยู่ด้วย (Relative, goal-orientated, normative) ของสังกับการพัฒนา (David Goldsworthy. อ้างใน ม.ร.ว. พฤษภิสาณ ชุมพล, 2530 : 3) และได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของคำว่า การมีลักษณะเปรียบเทียบ (Relative) คือเป็นการนำไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่น ๆ กล่าวคือ จะพูดว่าสิ่งใดพัฒนาแล้ว ย่อมมีสิ่งอื่น ๆ ที่ยังไม่พัฒนาหรือด้อยพัฒนา แต่การหยิบสิ่งสองอย่างดังกล่าวมาประเมินนั้นมิได้มีมาตรการและตัวชี้วัดที่ตายตัว ในด้านการมีเข็มมุ่ง (Goal-orientated) เป็นการชี้ให้เห็นถึงกระบวนการหนึ่งที่พยายามกระทำอย่างต่อเนื่องให้นำไปสู่สภาวะอีกอย่างหนึ่ง ที่เชื่อว่าเป็นความสำเร็จสูงสุด ความพยายามไปสู่จุดหมายดังกล่าวจึงเป็นเข็มมุ่งของการพัฒนา และการมีค่านิยมสอดแทรก (Normative) นั้นเป็นการชี้ให้เห็นว่าการตัดสินใจว่าสิ่งใดพัฒนาหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับความคิดเห็นและค่านิยมของคนในสังคมนั้น การกระทำสิ่งใด ๆ จะใช้ค่านิยมเป็นพื้นฐานในการกำหนด ซึ่งการพัฒนาในสังคมนั้นอาจจะไม่เป็นที่ยอมรับของอีกสังคมนั้น หากค่านิยมของคนในสังคมนั้นไม่ยอมรับ

สรุปได้ว่า กลุ่มนี้ไม่นิยมที่จะยึดคำจำกัดความ แต่จะดูบริบทของการพัฒนาสังคมนั้นเป็นส่วนสำคัญ

2. กลุ่มที่เน้นด้านความหมายการพัฒนาสังคมนั้นพยายามศึกษาและตีกรอบด้านความหมายให้ชัดเจน ถึงแม้จะมีความหลากหลายก็ตาม ได้มีการรวบรวมข้อคิดของนักคิดนักพัฒนาในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งข้อเสนอ ดังนี้

การพัฒนาสังคมนั้นหมายถึง การพัฒนาที่คำนึงถึงสวัสดิภาพของมนุษย์ในสังคมนั้น ด้วยการยกระดับความเป็นอยู่ของบุคคลในสังคมนั้น การกระจายทรัพยากรในสังคมนั้น และผลผลิตของการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นธรรม หรือการพัฒนาสังคมนั้นหมายถึง การเปลี่ยนแปลงการจัดลำดับช่วงชั้นของบุคคลในสังคมนั้น เพื่อสนับสนุนและเปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมนั้นสามารถร่วมกันในการพัฒนาประเทศ และเพื่อให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศบรรลุผล (Economic Bulletin for Latin America, 1970 : 1 อ้างใน มาริสา ภูเพชร, ม.ป.พ. : 1)

ยาสาส (Yasas) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาสังคมนั้นว่า เป็นกระบวนการซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้น เพื่อประชาชนได้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ทั้งในด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย

การศึกษา สุขภาพอนามัย การมีงานทำ และรายได้เพียงพอต่อการครองชีพ ตลอดจนให้ความ
เสมอภาค ยุติธรรมในสังคม (Yasas F., 2516 : 3 อ้างใน มาริสสา ภูเพชร, ม.ป.พ. : 2)

การพัฒนาสังคม หมายถึง การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น เพื่อให้
ปลอดภัยจากความยากจน ความไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้ป่วย และความหวาดหวั่น ตลอดจนมุ่งที่จะให้
ประชาชนตระหนักถึงศักยภาพ ศักดิ์ศรี ความใฝ่ฝัน และความพึงพอใจในชีวิตของตนด้วย
(ติน ปรัชญพฤทธิ, 2535 : 368) หรือการพัฒนาสังคม คือกระบวนการซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง
ในสังคม เพื่อประชาชนจักได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งในด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษา
สุขภาพอนามัย การมีงานทำ และรายได้เพียงพอแก่การครองชีพ ตลอดจนให้ประชาชนได้รับ
ความเสมอภาคยุติธรรมในสังคม (สุภาวงศ์ จันทวานิช และวรรณี ไทยานันท์, 2538 : 1)

ผู้เขียนมีข้อเสนอจากประสบการณ์ที่ทำงานด้านการสอนและการศึกษาค้นคว้าด้าน
การพัฒนาสังคมว่า การพัฒนาสังคม คือกระบวนการที่จะพยายามให้ประชาชนได้เกิดความ
สำนึกในการพัฒนาตนเองในมิติต่าง ๆ เช่น การพัฒนาด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย
การพัฒนาชุมชน (การพัฒนาเมือง-ชนบท) และการพัฒนากิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ เช่น
การประกันสังคม สวัสดิการแรงงาน ที่อยู่อาศัย ทั้งนี้เพื่อให้คนมีศักยภาพในการพัฒนา
เศรษฐกิจ การเมืองต่อไป อันจะนำไปสู่การเป็นคนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี

ทั้งในด้านแนวคิดและความหมายของการพัฒนาสังคม ที่เน้นในการพัฒนาเชิง
มนุษยนิยม เน้นการพัฒนาตัวคนทั้งปัจจัยที่อยู่ภายนอกกรอบกายมนุษย์ และการพัฒนาจิตใจ
ที่อยู่ภายในกายมนุษย์เอง ล้วนเป็นการยกระดับภาวะจิตใจของมนุษย์ให้มีความสง่างาม
มีศักดิ์ศรีที่สูงขึ้น ซึ่งจะเป็นกระบวนการที่สำคัญอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสภาพของสังคม
ให้เป็นสังคมที่น่าอยู่ มนุษย์ทุกคนมีความสุข ผู้วิจัยจึงได้นำเรื่องแนวคิดและความหมายของ
คำว่าพัฒนาสังคมเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ด้วย

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

โดยเนื้อแท้ทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคมโดยตรงนั้นไม่ปรากฏชัดเจน ดังนั้น
ในการศึกษาครั้งนี้จะนำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องบางทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ดังนี้

2.1 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เป็นทฤษฎีที่เกิดจากแนวคิดเชิงปฏิสังสรรค์ สัญลักษณ์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากผลงานของ จอร์จ เฮอ์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) และ ชาร์ลส์ ฮอ์ตัน คูลีย์ (Charles Horton Cooley) กับแนวคิดเชิงโครงสร้าง ซึ่งได้รับอิทธิพลจาก ผลงานริเริ่มของราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton)

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ลักษณะและขอบเขตของทฤษฎีบทบาทยังเป็นสิ่งสับสน และเป็นที่ยกเถียงกันมากในหมู่นักสังคมวิทยา เพราะที่จริงแล้วยังมีผู้กล่าวว่า สิ่ง que เรียกว่า “ทฤษฎีบทบาท” ไม่ได้มีลักษณะเด่นพอที่จะเรียกว่าเป็นทฤษฎีเอกเทศ เพราะว่า แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทนี้ปรากฏอยู่ในความคิดของทั้งนักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยาทุกคน อย่างไรก็ตามนักสังคมวิทยาส่วนใหญ่ก็ดูเหมือนจะยอมรับว่า แนวคิดดังกล่าวมีฐานะเป็นทฤษฎีเดียว ทฤษฎีหนึ่งได้ ถึงแม้ว่าจะยังไม่เป็นที่เห็นพ้องต้องกันว่ามันมีขอบเขตกว้างขวางแค่ไหน (พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์, ม.ป.พ. : 12)

สิ่งที่ปโดยย่อของทฤษฎีนี้ก็คือ บทบาท หมายถึงข้อกำหนดแห่งพฤติกรรมของบุคคล ที่จะต้องกระทำต่อบุคคลอื่น และสิ่งสำคัญของการมีความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นอยู่ที่การมีและ ให้ความหมายร่วมกัน (Shared meaning) เพราะฉะนั้นนักสังคมวิทยาจะต้องพยายามที่จะค้นหา ความหมายในสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องกระตุ้นปฏิกิริยาของผู้กระทำ (จิตวิทยา สุวรรณะขุ, ม.ป.พ. : 120) ซึ่งเรียกว่า ปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์

ที่มาของทฤษฎีนี้เริ่มจากเมื่อปี ค.ศ. 1864-1929 คูลีย์ (Cooley) นักสังคมวิทยา ชาวอเมริกัน ได้กล่าวถึงการมองเห็นสภาวะของความเป็นตนเอง (Self) ได้ โดยกระบวนการที่เขา เรียกว่า “กระจกส่องมองตัวเอง” (Looking-glass self) ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องใน ความคิด แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

1. การรับรู้ด้วยประสาทความรู้สึก เรายังภาพของตัวเราเองว่า ปรากฏอยู่ในสายตา ของผู้อื่นในสภาพอย่างไร
2. การแปลความหมายหรือการให้คำจำกัดความเป็นการตีความว่าภาพพจน์ตัวเรา ที่เราคิดว่าปรากฏในสายตาของผู้อื่น อาจเป็นความกลัว ความภูมิใจ ความหยิ่ง ทะนงตน ความเกลียด ความอาย ความรัก ดูถูก อิจฉา ฯลฯ ทั้งหมดนี้เกิดแต่ความคิดของเราแต่ผู้เดียว และเกิดขึ้นเสมอจากการมองสังคม (ปาริชาติ สุขุม, 2529 : 58-59)

จากแนวคิดของคูลีสามารถเชื่อมโยงไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง (Self) กับคนอื่น ๆ หรือกลุ่ม (Group) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมนั่นเอง

คูลี ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักคิดทางสังคมวิทยาเชิงจิตวิทยา (Psychological sociologist) ซึ่งนอกจากมีแนวคิดเกี่ยวกับตนเอง (Concept of self) แล้ว ยังมีแนวคิดในด้านอื่น ๆ อีก เช่น แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มปฐมภูมิ (Primary group) และแนวคิดเกี่ยวกับชนชั้นทางสังคม (Social class) (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2523 : 168) อีกด้วย

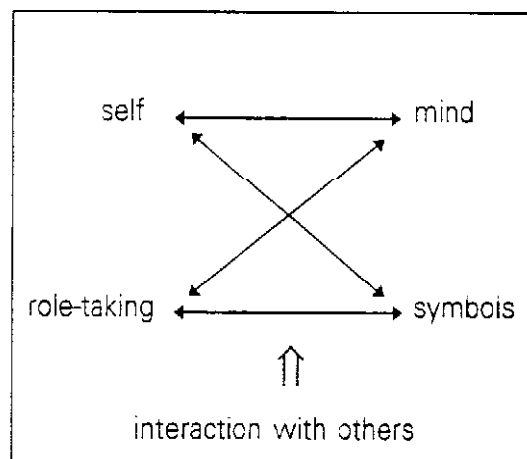
สำหรับนักคิดอีกคนหนึ่งคือ มีด (Mead) นั้นเป็นนักปรัชญาสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก ในช่วงปี ค.ศ. 1894-1931 มีลูกศิษย์ที่ได้สนับสนุนการศึกษาเรื่องมุขปาถก (Oral tradition) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดเชิงปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (Symbolic interaction) (Ritzer, 1988 : 219)

มีดได้เสนอแนวคิดในเรื่องตนเองหรือตัวตน (self) และตัวตนจะกำหนดให้มีการสวมบทบาท (Role taking) ขึ้น เป็นไปทำนองเดียวกันกับข้อเสนอของคูลี กล่าวคือ คนเราจะมีการจินตนาการตัวตนของตนเองแทนคนอื่น และมองสิ่งต่างๆ ว่าคนอื่นมองอย่างไร ปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงเป็นการสวมบทบาทของคนอื่นมองตัวเราเอง ซึ่งการสวมบทบาททำให้คนเราสามารถเดาปฏิกริยาของบุคคลของกลุ่ม และการกระทำทางสังคมร่วมกันได้ ซึ่งมีมติเชื่อว่าต้องอาศัยสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ภาษา เป็นต้น ซึ่งตัวตนเปรียบเสมือนกระจกที่ส่องให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิด เป็นการกระทำที่สะท้อนกลับ (Reflexive character) จากบุคคลอื่น ตัวตนตามทัศนะของมีดแบ่งออกเป็น I คือ ตัวตนที่เริ่มแรกตามธรรมชาติที่คนแต่ละคนปรากฏอยู่ตามธรรมชาติของตนเอง และ Me คือ ภาพพจน์ของตัวตนที่ได้จากสังคม ดังนั้นการที่คนจะสวมบทบาทของตัวเองจะต้องประกอบทั้งสองตัวดังกล่าว และการกระทำทางสังคมตามความเชื่อของมีดนั้นมีใช่เป็นเรื่องของตัวพฤติกรรมอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของความสามารถที่จะเข้าใจและแสดงบทบาท (Role) ของอีกคนหนึ่งด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชีวิตประจำวันจะเป็นไปด้วยดีก็เพราะมีความเข้าใจในบทบาทของกันและกัน เพราะฉะนั้นเขาเห็นว่าคนเราสามารถที่จะพิจารณาและรับพฤติกรรมของคนในแง่ที่เป็นผลของบทบาทที่กำลังแสดงอยู่ได้ด้วยตัวอย่างเช่น คน ๆ หนึ่งไปขอกู้เงินจากธนาคารแห่งหนึ่ง แต่ถูกปฏิเสธจากเจ้าหน้าที่ธนาคารแห่งนั้น ไม่จำเป็นที่ “พฤติกรรมปฏิเสธ” นั้นจะเป็นผลของลักษณะส่วนตัวของเจ้าหน้าที่คนนั้น เช่นว่า เขาเป็นคนใจร้ายหรือใจดี แต่เป็นผลของตัว “บทบาท” ที่เขากำลังแสดงต่างหาก เพราะ

ฉะนั้นพฤติกรรมมีความหมายในแง่ที่เป็นการแสดงออกหรือสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทตำแหน่งของเธอ (สุนทรี โคมิน, ม.ป.ป. : 165-166)

ผลงานที่สำคัญของมิด จะกล่าวถึงเรื่อง Mind-self-society และในแง่การสวมบทบาท ได้มีผู้ศึกษาเพิ่มเติมอีก เช่น โจเอล เอ็ม. ชารอน (Joel M. Charon) ได้ศึกษาการเกิดการสวมบทบาท เพราะว่าเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social interaction) กับคนอื่น ๆ ก็จะเกิดการแยกตนเอง (Self) ออกจากคนอื่น (Others) และเกิดจินตนาการ (Mind) ขึ้น และเมื่อต้องการติดต่อกับคนอื่นก็ต้องใช้สัญลักษณ์ (Symbols) การใช้สัญลักษณ์ทำให้เกิดการรับรู้และรับบทบาท เมื่อมีบทบาทก็พัฒนาพัฒนา Self-mind และ Symbols ไม่ว่าการพัฒนาบทบาทนั้นจะทำได้สำเร็จหรือไม่ก็ตามก็เกิดการพัฒนาบทบาทและความสัมพันธ์กับคนอื่นเป็นลูกโซ่ไม่สิ้นสุด (Joel M. Charon, 1966) อ้างใน ม.ล.จตุรพิช ชมพูนุช และ วิมลรัตน์ รัตนรุจ, 2524 : 32) ซึ่งมีโมเดล (Model) ดังนี้

ที่มา : Joel M. Charon (1966) อ้างใน ม.ล.จตุรพิช ชมพูนุช และวิมลรัตน์ รัตนรุจ, 2524 : 32

ดังนั้นในแนวคิดของนักคิดกลุ่มนี้จึงเรียกว่าเป็นกลุ่มปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ กล่าวคือ การที่คนจะมีบทบาทเกิดขึ้นจะต้องผ่านการปฏิสัมพันธ์โดยใช้สัญลักษณ์เป็นสื่อหรือเรียกว่ากลุ่มเน้นบทบาททางด้านจิตวิทยาสังคม

ในกลุ่มที่เน้นบทบาทในเชิงโครงสร้าง (Structural role) เป็นกลุ่มที่เน้นบทบาททางด้านมานุษยวิทยา-สังคมวิทยา โดยที่เน้นว่าบทบาทนั้นย่อมาจากโครงสร้าง และภาระหน้าที่ของบุคคลในสังคม ซึ่งได้พัฒนามาจากแนวคิดของนักคิดเชิงโครงสร้างและภาระหน้าที่นิยม

(Structural and functionalism) เช่น ทอลคอตต์ พาร์สันส์ (Tolcott Parsons) โรเบิร์ต เค. เมอร์ตัน (Robert K. Merton) และ ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton) เป็นต้น

กล่าวโดยทั่วไป การศึกษาที่เน้นบทบาทในเชิงโครงสร้างจะเริ่มโดยการพรรณนาเกี่ยวกับส่วนประกอบต่าง ๆ ในเชิงโครงสร้างในระดับสถานภาพและบทบาท ตำแหน่งอะไรบ้างที่ปรากฏในระบบหนึ่ง ๆ และเนื้อหาของข้อกำหนดบทบาท (Role-prescription) ซึ่งเป็นของแต่ละสถานภาพมีอะไรบ้าง ทำไมต้องมีเนื้อหาเช่นนั้น ลักษณะการแบ่งแยกแรงงาน ขอบเขตของความสมานฉันท์ (Consensus) เกี่ยวกับบทบาทต่าง ๆ เป็นต้น หลังจากนั้นก็จะเป็นการอภิปรายถึงการปฏิสัมพันธ์ (Interrelationship) ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบ เช่น ระบบมีบูรณาการกันอย่างไร กล่าวคือบทบาท ก. สอดคล้องเกี่ยวเนื่องกับบทบาท ข. อย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทต่าง ๆ ของระบบนั้น ๆ กับส่วนอื่น ๆ ภายนอกระบบเป็นอย่างไร หลังจากนั้นก็จะเป็นการวิเคราะห์ภาระหน้าที่ (Function) ว่า บทบาทมีความสัมพันธ์กับภาระหน้าที่อย่างไร (พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์, ม.ป.ป. : 18)

เมื่อย้อนไปตั้งแต่ ค.ศ. 1936 ลินตัน (Linton) ได้เผยแพร่ผลงานเป็นหนังสือชื่อ The Study of Man (1936) ทำให้คำว่า "บทบาท" ได้ใช้กันอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งได้มีการศึกษาเป็น 3 แนวคิดด้วยกัน คือ

1. ศึกษาบทบาทในลักษณะเครื่องตีตรากลุ่มคนตามคุณสมบัติของเขา หรือตามที่สังคมกำหนด
2. ศึกษาบทบาทในลักษณะเป็นการแสดงตามตัวละคร ซึ่งผู้แสดงบทบาทพยายามวางท่า เสนอแสง (Project the image) เพื่อให้ผู้ชมจะได้ทายออกว่าเขากำลังสวมบทบาทอะไร โดยวิธีการพูด การแต่งตัวที่แตกต่างออกไปจากคนทั่วไปในสังคม อาทิ คนกรุงไปเที่ยวชนบท ก็พยายามทำบทบาทให้คนทั่วไปที่ผ่านไปมารับรู้ว่าเขาเป็นคนกรุง หรือตำรวจนอกเครื่องแบบพยายามเห็บป็นให้ตุ่งสะแหว เป็นต้น
3. ศึกษาบทบาทในฐานะหน้าที่หนึ่งของกิจกรรมในระบบสังคม (R.S. Downie, 1979 อ้างใน ม.ล.จตุรพิช ชมพูนุช และวิมลรัตน์ จัตนรุจ, 2524 :33)

ลินตัน เป็นนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด แล้วสอนที่มหาวิทยาลัยใหญ่ ๆ ของอเมริกาหลายแห่ง เช่น เยล วิสคอนซิน โคโลัมเบีย แนวความคิดที่เป็นประโยชน์ยังยืมนที่นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน

ได้แก่ ความคิดเรื่องสถานภาพและบทบาท ฟอรัม การใช้ประโยชน์และภาระหน้าที่ (สัญญาสัญญาวิวัฒน์, 2533 : 271)

อย่างไรก็ตาม ลินตัน ก็สรุปว่า บทบาทจำแนกได้ 2 ประเภท คือ

1. บทบาทที่ติดตามสถานภาพมาแต่กำเนิด (Ascribed roles) กล่าวคือเป็นบทบาทของบุคคลที่ติดตามสถานภาพ เช่น เป็นเพศชาย ก็ต้องมีบทบาททางเพศชาย เป็นเพศหญิง ก็ต้องมีบทบาทเป็นเพศหญิง เป็นพ่อ ก็ต้องมีบทบาทเป็นพ่อ เป็นผู้นำ เป็นผู้ปกครองในครัวเรือน เป็นต้น

2. บทบาทที่ได้สัมฤทธิ์ขึ้นภายหลัง (Achieved roles) เช่น การเป็นผู้จัดการบริษัท ที่ได้เลื่อนตำแหน่งจากความสามารถ ทั้งนี้ถือว่าเป็นบทบาทที่มาจากการแข่งขัน การเรียนรู้ ประสบการณ์ที่ได้สร้างขึ้นมากภายหลัง มิได้ติดตัวมาแต่เดิม

ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีบทบาทมาเป็นข้อกำหนดในการศึกษาบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่สำคัญในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

2.2 ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท (Theory of self-reliance of rural community) เป็นทฤษฎีที่เสนอครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2530 โดย สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และสุริชัย หวันแก้ว ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิจัยประเภทกำหนดหัวข้อ (Commission research) ที่สภาวิจัยแห่งชาติมอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2529 ในเรื่องการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท โดยมีการแบ่งการศึกษาเป็นระยะดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาหาตัวแบบ (Model) จากการวิจัยเอกสารและศึกษาชุมชนแบบกว้าง

ระยะที่ 2 นำตัวแบบไปทดลองกับชุมชนชนบททั่วประเทศไทย จำนวน 5 ชุมชน คือ หมู่บ้านที่จังหวัดสุพรรณบุรี นครราชสีมา มหาสารคาม ลำพูน และนครศรีธรรมราช

สังกับเนื้อหาโดยรวมของทฤษฎีนี้คือ การที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้ จะต้องมีการพึ่งพาตนเองใน 5 ด้านด้วยกัน คือ

1. การพึ่งตนเองในทางเทคโนโลยี (Technological self-reliance)
2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic self-reliance)
3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resources self-reliance)
4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Psychological self-reliance)

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (Socio-cultural self-reliance)

บางครั้งมีผู้เรียกทฤษฎีนี้ว่า "TERMS Theory" โดยเทียบเคียงจากภาษาอังกฤษ เช่น Technological = T, Economic = E, Natural resource = R, Psychological = M (mind) และ socio-cultural = S

อย่างไรก็ตามทฤษฎีนี้อยู่ในประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมหรือกล่าวให้เจาะจงไปอีกว่า เป็นเรื่องของสังคมวิทยาการพัฒนา (Sociology of development) แม้ผู้ศึกษาวิชาสังคมวิทยาชนบท วิชาการพัฒนาเศรษฐกิจ และวิชาพัฒนาสังคมจะได้ประโยชน์จากทฤษฎีนี้ ที่สำคัญมากในแง่ของการสร้างทฤษฎีก็คือ ทฤษฎีนี้เป็นตัวอย่างของการสร้างทฤษฎีประเภทวิจัย แล้วสร้างทฤษฎี (Research-then-theory) ซึ่งไม่มีตัวอย่างมาก่อน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2534 : 59-60) แต่อย่างไรก็ตามทฤษฎีจะต้องมีการทดสอบต่อไปอีกเพื่อหลีกเลี่ยงจากข้อโต้แย้งให้ได้

ประเด็นสำคัญของทฤษฎี กล่าวถึงการพึ่งตนเอง (Self-reliance) ซึ่งหมายถึงความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ ดังนั้นในแง่ชุมชน (Community) ก็คือการที่กลุ่มคนมีการกระทำระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอตามกฎระเบียบของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคน หรือเป้าหมายร่วมกัน ณ พื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเวลานานพอสมควร การพึ่งตนเองในชุมชนจึงหมายถึงการที่ชุมชนมีความสามารถดังกล่าวข้างต้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2534 : 61)

การที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้ตามนัยของทฤษฎีนี้ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยทั้ง 5 ประการ ได้แก่ เครื่องมือ เทคโนโลยีต่าง ๆ การมีทรัพยากรที่เพียงพอและเหมาะสม รู้จักการจัดการทั้งระบบเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากร และมีจิตใจในด้านที่จะพัฒนาตนเอง และทุกคนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มีความสามัคคี และมีการสร้างอุดมการณ์ร่วมกัน

ผู้วิจัยสนใจเรื่องการพึ่งตนเองจากทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท มาเป็นคุณลักษณะที่สำคัญที่จะศึกษาในครั้งนี้ด้วย

2.3 แนวความคิดของ "การพัฒนาอีกหนึ่งรูปแบบ" (The concept of 'Another Development')

แนวคิดของการพัฒนาที่เกิดขึ้นใหม่ในปัจจุบันนี้ จะมีความแตกต่างไปจากทฤษฎีเดิมที่ผ่านมา คือ ยึดหลักของการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ซึ่งจะไม่ได้รับการชานรับเท่าใดนัก แต่จะเน้นการพัฒนาคนควบคู่ไปด้วย แนวคิดใหม่เริ่มจากในปี ค.ศ. 1984 -1985 ได้มีนักคิดอิสระกลุ่มหนึ่งในระดับนานาชาติที่เรียกตัวเองว่า The Other Economic Summit (TOES) ได้มีการประชุมและแสวงหาแนวทางในการพัฒนาว่าจะต้องสร้างสรรคความ สุขสมบูรณ์ให้กับมนุษยชาติ รวมทั้งความเสมอภาค ความยุติธรรมในสังคม การรักษาความ สมดุลย์ทางทรัพยากร และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ความจริงมูลนิธิ ดัก ฮัมมาร์สจ็อลด์ (Dag Hammarskjold Foundation) ของประเทศ สวีเดน ได้เสนอเป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1975 เกี่ยวกับคำว่า "การพัฒนาอีกหนึ่งรูปแบบ" (Another development) มาก่อนแล้ว และต่อมาเมื่อกลุ่ม TOES ได้ยอมรับและมีการขยายตัว กว้างขวาง ซึ่งแนวคิดนี้ได้ยึดถือการพัฒนาว่าควรยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Man centred) ทั้งนี้ เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคน ซึ่งคนนั้นเองเป็นผู้ดำเนินการ (จักรทฤษฎี นรนิติผดุงการ, 2527 : 12)

การพัฒนาตามแนวคิดการพัฒนาอีกหนึ่งรูปแบบถือเป็นทางเลือกใหม่สำหรับอนาคต โดยหลักพื้นฐานของแนวความคิดนี้ ให้ความสำคัญกับ 'คน' มีกรอบของความคิดอยู่ 5 ประการ ดังนี้

1. เป็นการพัฒนาดึงสนองความต้องการของมนุษย์ (Need-oriented) ความต้องการ นี้มิใช่เฉพาะแต่มิติทางเศรษฐศาสตร์อย่างเดียว แต่มิติอื่น ๆ ทางสังคมก็จำเป็นต้องนำมา เกี่ยวข้องด้วย เช่น ความเสมอภาคทางสังคม ความผาสุกของประชาชน หรือความต้องการ พื้นฐานอื่น ๆ จะต้องอยู่ภายในกรอบความคิดของการพัฒนาตามแนวนี้ด้วย
2. เป็นการพัฒนาที่เกิดจากการริเริ่มและเกิดจากเนื้อในของสังคม (Endogeneous) หมายความว่า การพัฒนาเกิดจากการก่อตัวของคนในสังคม ไม่ใช่จากความต้องการจาก ภายนอก
3. เป็นการพัฒนาที่มุ่งให้เกิดการพึ่งตนเองได้ (Self-reliance) หมายความว่า จะต้อง เน้นให้มนุษย์มีศักดิ์ศรีสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด การสร้างความตระหนักและคุณค่าทาง

วัฒนธรรมให้กับคนและชุมชนในเรื่องการพึ่งตนเองได้ จะเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนาใน
แนวโน้ม

4. เป็นการพัฒนาที่เน้นความสอดคล้องและคำนึงถึงผลกระทบต่อด้านอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อม (Ecological sound) หมายความว่า การพัฒนาที่ไม่ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม
ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อความเสียหายของสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย

5. เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง (Structural transformation)
หมายถึง การพัฒนาที่เน้นให้มีการกระจาย และมีความเสมอภาคทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมให้
ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ผู้วิจัยได้นำเรื่องการพัฒนาคนจากทฤษฎีนี้มาเป็นประเด็นสนับสนุนการศึกษวิจัยให้
มีความเด่นชัดมากขึ้น

2.4 แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Concept of Participatory Development)

การพัฒนาได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเนื้อหาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึง
ปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อความสอดคล้องและเหมาะสม ดังเช่น อลิศรา ชูชาติ, นวรัตน์ สุวรรณมิ่ง และ
วิไลวรรณ โภยแก้วพริ้ง (2538 : 2) ได้เสนอว่า "การพัฒนา" นั้นมีความหมายและความเข้าใจได้
หลายประการแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับความเข้าใจของนักวิชาการแต่ละสาขาและแต่ละสถาบัน
ที่จะกำหนดขึ้น ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิด อุดมการณ์ และจุดเน้นของแต่ละ
สถาบันที่มีต่อการพัฒนา ดังเช่น การพัฒนาในช่วงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่พยายาม
แก้ไขปัญหาความยากจน ความไม่เท่าเทียมกันและความไม่เสมอภาคในด้านต่าง ๆ ในสังคมที่
ได้ปรากฏในหลายประเทศที่เกิดขึ้น สืบเนื่องจากการถูกปลดปล่อยจากการเป็นอาณานิคมของ
ประเทศมหาอำนาจในยุโรป ประเทศเหล่านี้ถูกจัดอยู่ในกลุ่มประเทศโลกที่สามหรือประเทศที่
กำลังพัฒนา แนวทางการพัฒนาจึงเป็นการแก้ปัญหาคความยากจนที่เสนอโดยนักเศรษฐศาสตร์
ที่มีประสบการณ์ในประเทศอุตสาหกรรม คือการเสริมสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ
โดยเร่งด่วน และพร้อมกันนั้นก็ต้องปรับสถาบันด้านสังคมและเจตคติของประชาชนให้เหมาะสม
เข้ากับรูปแบบของเศรษฐกิจทุนนิยม โดยมีตัวชี้วัดที่สำคัญคือ รายได้รวมประชาชาติ (GNP) และ
รายได้เฉลี่ยของประชากรเป็นรายหัว (GNP per capital) เป็นตัวบ่งบอกถึงความสำเร็จของ
การพัฒนา

แนวคิดของการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในลักษณะดังกล่าวได้แพร่กระจายไปทั่วโลก แต่การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวนั้นปรากฏว่าประสบความสำเร็จเพียงบางประเทศเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา ปัญหาต่างๆ ที่ทุกประเทศยังคงประสบอยู่ตลอดมาคือ ปัญหาความไม่เท่าเทียมกัน ความยากจน และปัญหาการว่างงาน...และที่สำคัญคือการพัฒนาดังกล่าวส่งผลดีแต่เพียงเล็กน้อยแก่ผู้ใช้แรงงานและเกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ แต่มีเพียงคนกลุ่มหนึ่งเพียงไม่กี่คนกลับได้ผลประโยชน์จากการพัฒนาดังกล่าวซึ่งสรุปได้ว่า การพัฒนาที่มุ่งเน้นทางด้านเศรษฐกิจนั้นจะเกิดการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมเฉพาะในเขตเมือง โดยละเลยประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทของประเทศนั้น จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนให้ลุกลามไปได้

กระแสแนวคิดของการพัฒนาที่มุ่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก และละเลยการพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ นานัปการตามมาภายหลังแนวคิดของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงได้เกิดขึ้นเพื่อให้ทุกกลุ่มหันมาสนใจและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาใหม่ที่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน คือการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อผนึกกำลังร่วมกันระหว่างภาครัฐและประชาชน ตลอดจนมุ่งพัฒนาความสามารถของประชาชนให้มีความเชื่อมั่นในการพึ่งพาตนเอง (Self confidence)

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกระแสหลักในปัจจุบันที่ทุกฝ่ายต่างให้ความสนใจ ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้น จริง ๆ แล้วเป็นการกระทำร่วมกันของบุคคลในกระบวนการพัฒนาได้

2 ลักษณะคือ

1. การมีส่วนร่วมเป็นมรรค (Participation as a mean) หมายถึง การมีส่วนร่วมเป็นมรรควิธีของการนำเอาทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนไปสู่นโยบายของการพัฒนาที่วางไว้ก่อนแล้ว

2. การมีส่วนร่วมคือเป้าหมาย (Participation as an end) หมายถึง เป้าประสงค์ที่ทำให้ประชาชนทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เป็นการรวมกลุ่มบุคคลที่มีความสามารถและมีศักยภาพในกระบวนการแก้ไขปัญหา การร่วมทำกิจกรรม ซึ่งมีความสำคัญยิ่งกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการกระทำนั้น แม้โครงการต่าง ๆ ล้มเหลวก็ตาม แต่การมีส่วนร่วมยังคงอยู่ตลอดไป ทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างถาวรและยั่งยืน (ประพนธ์ บิยรัตน์, 2534 : 17)

กลวิธีในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นกระบวนการและยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่นักพัฒนาได้นำมาใช้ในการพัฒนาโดยเน้นความร่วมมือของคนเป็นหลัก ซึ่งถ้าจะพิจารณาในรายละเอียดของคำว่า "การมีส่วนร่วม" น่าจะศึกษาได้จากข้อคิดของผู้สนใจในด้านนี้ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ
ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) คือการมีส่วนร่วมในการวัดประเมินผลในการพัฒนา (Cohen and Uphoff, 1980 : 222 อ้างใน เจาะลึกป๋อง บารู, 2534 : 9)

แนว โสติพันธ์ (2534 : 18-19) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตพื้นที่จังหวัดสงขลา และได้กำหนดนิยามของคำว่ามีส่วนร่วม คือ

1. ร่วมคิด คือร่วมในการประชุมปรึกษาในการวางโครงการ วิธีการดำเนินงาน การติดตาม ตรวจสอบ การดูแลรักษา เพื่อให้กิจกรรมของโครงการพัฒนาชุมชนได้ผลตามวัตถุประสงค์
2. ร่วมตัดสินใจ คือเมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือแล้ว จะต้องร่วมในการตัดสินใจเลือกกิจกรรมหรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุด
3. ร่วมปฏิบัติการตามโครงการ คือเข้าร่วมในการดำเนินงานตามโครงการ เช่น ร่วมออกแรงงาน ร่วมบริจาคทรัพย์ เป็นต้น
4. ร่วมติดตามผลและประเมินผลโครงการ คือเมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้ว ได้มีส่วนร่วมในการตรวจตราดูแลรักษาและประเมินผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมจากทฤษฎีดังกล่าวมาเป็นประเด็นในการศึกษาวิจัย เรื่องบทบาทสตรีกับการพัฒนาสังคม

2.5 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (National Economic and Social Development Plan)

ประเทศไทยได้กำหนดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ซึ่งความเป็นมาของแผนดังกล่าวเริ่มจากความพยายามของรัฐบาลที่จะติดต่อขอเงินช่วยเหลือการพัฒนาประเทศจากแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ แต่ก็มีปัญหาที่ประเทศไทยไม่มีแผนพัฒนาประเทศเป็นทางการ เพราะเจ้าของเงินหรือองค์กรการเงินระหว่างประเทศจะอนุมัติเงินให้จะต้องพิจารณาแผนพัฒนาประเทศควบคู่ไปด้วย ดังนั้นในปี พ.ศ. 2498 ธนาคารโลกได้ส่งผู้เชี่ยวชาญคนหนึ่งมาสำรวจภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งนำไปสู่เข้าทำแผนพัฒนาประเทศในเวลาต่อมา

พ.ศ. 2499 รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่งทำการวิเคราะห์และศึกษาแนวทางการทำแผนพัฒนาประเทศ และเสนอเอกสารชิ้นหนึ่ง ชื่อว่า โครงการพัฒนาของรัฐสำหรับประเทศไทย (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ อ้างในสำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2521 : 4) และได้มีการปรับปรุงหน่วยงานราชการหลายแห่ง รวมทั้งได้จัดตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติขึ้น และได้กำหนดแผนพัฒนาดังนี้

1. แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ใช้เวลา 6 ปี แบ่งเป็น 2 ระยะคือ ระหว่าง พ.ศ. 2504-2506 เป็นระยะแรก และ พ.ศ. 2507-2509 เป็นระยะที่ 2 และมีข้อสังเกตว่าในแผนนี้จะไม่มีคำว่า "สังคม" อยู่ด้วย ดังนั้นในแผนนี้จึงมุ่งหนักในด้านการเพิ่มผลผลิตทางด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก และปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) เช่น ถนน เขื่อน ไฟฟ้า อันเป็นเรื่องสาธารณูปโภค เป็นส่วนใหญ่

2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) เป็นแผนระยะ 5 ปี และมีคำว่า "สังคม" ต่อท้ายแผนด้วย ทั้งนี้เพราะได้เห็นความสำคัญของการพัฒนาสังคมพร้อม ๆ กับการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วยกัน ซึ่งรายละเอียดของแผนก็พยายามเน้นการระดมทรัพยากรกำลังคน และทรัพยากรธรรมชาติ ให้เป็นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจ และส่งเสริมความเป็นธรรมของสังคม เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ก็ยังมีลักษณะการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยส่วนรวมคล้าย ๆ กับแผนพัฒนาฉบับที่ 1 เพียงแต่มีรายละเอียดเพิ่มเติมเล็กน้อย

3. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) เป็นแผนระยะ 5 ปี แต่ในแผนพัฒนาฉบับนี้ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ได้แบ่งสาขาการพัฒนากออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

1. การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ แบ่งสาขาการพัฒนากเป็น 5 สาขา คือ สาขาการเกษตรและชลประทาน สาขาการอุตสาหกรรมและเหมืองแร่ สาขาการพาณิชย์และการบริการ สาขาคมนาคมและขนส่ง และสาขาการพลังงาน

2. การพัฒนาสังคม แบ่งสาขาการพัฒนากเป็น 4 สาขา คือ สาขาการพัฒนากสังคม สาขาการพัฒนากสาธารณสุข (พัฒนาเมือง) สาขาการสาธารณสุข สาขาการศึกษา

ในด้านสาขาพัฒนาสังคม ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องใหม่และเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งรวมงานพัฒนาไว้หลาย ๆ ด้าน ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่งเรียกว่า "คณะอนุกรรมการศึกษาและพิจารณาร่างแผนแม่บทพัฒนาสังคม" ทำการศึกษาปัญหาในด้านพัฒนาสังคม และได้นำเอกสารขององค์การสหประชาชาติ 3 ฉบับ ที่ศึกษากมาแล้วมาเป็นเกณฑ์การพิจารณา คือ

1. "Social Development Planning and Programming in Thailand" by A.D. Qureshi (UN)

2. "Social Development Planning in Thailand" by P.D. Kulkani (ECAFE')

3. "Scope of Social Development and Scheme for Action" by E. Smith (ECAFE')

อนุกรรมการชุดนี้ได้ศึกษาบริบทและให้นิยามการพัฒนากสังคมให้ความหมายว่าเป็น "การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรม และการดำรงชีวิตของประชากรให้เหมาะสมกับสภาพความจำเป็นของชีวิตในปัจจุบัน" ซึ่งครอบคลุมไปถึงเรื่องการศึกษา การสาธารณสุข และการพัฒนาเมืองด้วย แต่สำหรับการรับผิดชอบการทำแผนจะไม่ครอบคลุมถึงเรื่องทั้ง 3 นี้ เพราะได้แบ่งแยกออกเป็นสาขาเฉพาะอีก 3 สาขาแล้ว (สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2521 : 74 - 75)

จึงกล่าวได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 มีความสมบูรณ์มากเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะในด้านการพัฒนากสังคมมีการจัดทำโครงการที่สอดคล้องกันมาก

4. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ระยะ 5 ปี เน้นในเรื่องความมั่นคงปลอดภัยของประเทศเป็นหลักเบื้องต้นในการพัฒนากมีการเปลี่ยนแปลงและฟื้นฟูเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศให้มั่นคง ทั้งนี้เพราะมีวิกฤติการณ์โลกหลาย

อย่างเกิดขึ้นในช่วงนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการลงทุนทางเศรษฐกิจที่ซบเซา ปัญหาความเสื่อมโทรมทางสังคม ปัญหาประชากรว่างงาน เป็นต้น ในด้านการพัฒนาสังคมไม่มีอะไรเด่นมากนัก นอกจากโครงการสร้างงานในชนบท (กสช.) ที่เกิดขึ้นในระดับตำบล

5. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ระยะ 5 ปี ความรุนแรงที่ได้เผชิญปัญหาต่อเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 โดยเฉพาะเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ที่สำคัญคือ ปัญหาความยากจนในชนบทและความกดดันในสังคมจะทวีความรุนแรงขึ้น การสร้างงานและการกระจายรายได้ไม่เป็นธรรม ดังนั้นจึงใช้รูปแบบการพัฒนาโดยเน้น "พื้นที่เป้าหมาย" และกลุ่ม "เป้าหมาย" นั้น จึงถือได้ว่าเป็นการพัฒนาชนบทแนวใหม่ ยึดพื้นที่ที่ยากจนเป็นหลักทั่วประเทศ จำนวน 37 จังหวัด 216 อำเภอและ 30 กิ่งอำเภอ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เน้นด้านสุขภาพอนามัยขั้นพื้นฐาน ฯลฯ จึงกล่าวได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้เน้นแก้ไขปัญหาความยากจน

6. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ระยะ 5 ปี มุ่งยกระดับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าควบคู่กับการรักษาคุณภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้ประชาชนมีรายได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีการแก้ปัญหาด้านความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการพัฒนาสังคมด้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เช่น ส่งเสริมการศึกษา และรางวัลสิ่งเอกลักษณ์ของชาติ ยกกระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของคนในเมืองและในชนบทให้ได้ตามเกณฑ์ที่ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.)

7. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ระยะ 5 ปี มีจุดเน้นในการรักษาอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมอย่างต่อเนื่อง และมีเสถียรภาพ รวมทั้งจะกระจายรายได้ และกระจายการพัฒนาไปสู่ภูมิภาคให้มากยิ่งขึ้น และได้มีการพูดถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต การรักษาสังแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ

ในส่วนของนโยบายด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ได้เน้นชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้ จึงเป็นมิติใหม่ในการพัฒนาสังคม อันเป็นหัวใจของปรัชญาการพัฒนาที่เชื่อว่า 'คนเป็นทรัพยากรที่ประเสริฐ มีค่าและสำคัญที่สุด' หรือจุดหมายปลายทางสูงสุดของการพัฒนา คือ 'คนหรือการพัฒนาคน' หรือ 'คนเป็นสัตว์โลกที่พัฒนาได้ดีที่สุด' (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (เตี้ยงหงษากุล), 2531 : 70-71)

การพัฒนาคนนั้น หมายถึงการพัฒนาศักยภาพและความสุขสบายในด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน ดังนั้นเป้าหมายในการพัฒนาสังคม จึงเน้นในเรื่องการศึกษา กล่าวคือ ให้คนมีการศึกษามากยิ่งขึ้น โปรแกรมต่าง ๆ ทั้งในด้านการเรียนต่อให้มีความรู้สูงขึ้น การฝึกอบรมระยะสั้น การศึกษาวิจัย การเรียนอย่างต่อเนื่อง และกลไกต่าง ๆ ในการสนับสนุนให้มีผู้เรียนมากยิ่งขึ้น เช่น มีกองทุนสนับสนุนการศึกษา การขยายโอกาสทางการศึกษา การผลิตกำลังคนสาขาขาดแคลน และการปรับปรุงมาตรฐานทางวิชาการต่าง ๆ การฝึกอบรมผู้ชำนาญการต่าง ๆ ก็ได้มีการปรับปรุงและยอมรับกันเป็นขนานใหญ่ทั้งในภาครัฐบาลและเอกชนและประชาชนทั่วไป

ในด้านสุขภาพอนามัยก็ได้ขยายบริการทางการแพทย์ สาธารณสุขทุกสาขาให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น และครอบคลุมประชาชนทุกพื้นที่ นอกจากนี้ยังได้เน้นและยกระดับในด้านสวัสดิการสังคมและแรงงานของประชากรอีกด้วย

ทรัพยากรมนุษย์นับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา เป็นทั้งผู้กำหนดและผู้รับผลกระทบจากการพัฒนา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จำเป็นต้องที่จะต้องสอดคล้องและสัมพันธ์กับแผนงานด้านต่าง ๆ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 จึงได้เน้นความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในการพัฒนาประเทศเป็นสำคัญ (เยาวลักษณ์ ราชแพทยาคม, 2533 : 124)

8. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) เป็นแผนระยะ 5 ปีที่ปรารถนาในการพัฒนาสังคมไทยให้มีความสมดุลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และต้องการให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง คนมีความรู้ รู้จักตนเอง และรู้เท่าทันโลก ดังนั้นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงเน้นการเพิ่มศักยภาพของคน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพิ่มขึ้นอีก จึงนับว่าเป็นส่วนเด่นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับนี้ และระหว่างนี้อยู่ในระดับขั้นตอนที่กำลังนำแผนไปสู่การปฏิบัติที่แท้จริง ส่วนยุทธศาสตร์ด้านจัดการ จำเป็นต้องเพิ่มสถานศึกษา งบประมาณ อุปกรณ์การศึกษา และลู่วางการบริหารการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม

ผู้วิจัยได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับมาเป็นประเด็นในการศึกษาวิจัย โดยเฉพาะในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นหลัก

2.6 แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development Concept)

แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากแนวคิดในการอนุรักษ์ (Conservation) โดยที่การอนุรักษ์ หมายถึง รูปแบบการใช้ประโยชน์สิ่งที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนาน และศาสตร์ในการอนุรักษ์จะพัฒนาแยกย่อยไปตามประเภทของทรัพยากรการพัฒนาแบบยั่งยืนจะครอบคลุมแนวคิดการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศ และการประสานสัมพันธ์ในสาขาการพัฒนาต่าง ๆ อีกด้วย (ศักดิ์ดา ศุภพงศ์พิเชษฐ, 2535 : 23)

ความยั่งยืนหรือบางท่านเรียกว่า ภาวะภavnันภาษาอังกฤษใช้คำว่า Sustainability อันหมายถึงความถึงความสามารถของระบบที่จะรักษาอัตราของการผลิตให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายภายใต้สภาพแวดล้อมที่เลวร้าย หรือไม่เหมาะสม ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำจนเป็นลักษณะประจำของท้องถิ่น เช่น ดินเป็นกรด หรือดินเค็ม พื้นที่ดินที่มีสภาพน้ำท่วมทุกปี หรือเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวไม่สม่ำเสมอ เช่น น้ำท่วมฉับพลัน อากาศแล้ง โรคศัตรูพืชระบาด ในความหมายตรงกันข้ามสภาพการไร้ความยั่งยืนนี้หมายถึงการที่ระบบที่มีความอ่อนไหวต่อความเสียหายของผลผลิตได้ง่าย เช่น ข้าวพันธุ์ลูกผสมจากต่างประเทศให้ผลผลิตสูง แต่อ่อนแอต่อการป้องกันกาเป็นโรคและแมลงศัตรูพืช ย่อมมีความยั่งยืนต่ำกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งถึงแม้จะให้ผลผลิตต่ำกว่าแต่ทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ และทนทานต่อโรคและแมลงศัตรูพืช หากจะปลูกเปรียบเทียบกัน ใน 10 ปี ข้าวพันธุ์ลูกผสมอาจจะให้ผลผลิตเพียง 5 ปี อีก 5 ปีได้รับความเสียหาย ส่วนข้าวพันธุ์พื้นเมืองจะได้ผลผลิตเฉลี่ยต่ำกว่า แต่จะให้ผลผลิตสม่ำเสมอตลอดเวลาทั้ง 10 ปี (ชวนน รัตนวราหะ, 2534 : 205)

การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นเป้าประสงค์ของการพัฒนา ถึงแม้ องค์ความรู้ของการพัฒนาแบบยั่งยืนยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร แต่มีแนวคิดที่สามารถนำมาเป็นกรอบพิจารณาดังนี้

1. แนวคิดของเบคกี้ เจ. บราวน์ และคณะ (Becky J. Brown and others) บราวน์ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนว่าจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

1.1 การพัฒนาแบบยั่งยืนมีความต่อเนื่องของเผ่าพันธุ์มนุษย์บนโลก โดยมีการกำเนิดชีวิตใหม่ และผู้ที่เกิดใหม่สามารถอยู่รอดมีลูกหลานต่อไปอย่างต่อเนื่องในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย

- 1.2 สามารถรักษาปริมาณสำรอง (stock) ของทรัพยากรทางชีวภาพ และสามารถให้ผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน
- 1.3 มีจำนวนประชากรมนุษย์คงที่
- 1.4 สามารถจำกัดการเติบโตทางเศรษฐกิจ
- 1.5 เน้นการพัฒนาในระดับ (small-scale) และในรูปแบบการพึ่งตนเองได้ (Self-reliance)
- 1.6 สามารถรักษาระบบนิเวศและคุณภาพของสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง

2. แนวคิดของเอดเวิร์ด บี. บาร์บิเออร์ (Edward B. Barbier) ได้เสนอว่าการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน (Sustainable economic development) เป็นรูปแบบการพัฒนาที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของระบบ 3 ระบบด้วยกัน คือ ระบบทางชีววิทยา ระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคม โดยที่แต่ละระบบสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายของตนเองได้ ทั้งนี้เป้าหมายของระบบทางชีววิทยาคือการนำไปสู่ความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic diversity) ความสามารถในการกลับสู่ความสมดุลในกรณีที่ถูกรบกวนหรือถูกใช้ไป และความสามารถในการให้ผลผลิตทางชีวภาพ (Biological productivity) ในส่วนของเป้าหมายของระบบเศรษฐกิจ คือการนำไปสู่การได้รับความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างเพียงพอ ส่งเสริมให้เกิดการเท่าเทียมกัน (equality-Enhancing) และมีสินค้าและบริการเพิ่มขึ้น เป้าหมายของระบบสังคมคือการนำไปสู่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural diversity) มีสถาบันที่ยั่งยืนยาวนาน มีความเป็นธรรมทางสังคม และมีส่วนร่วมจากผู้คนต่าง ๆ ในสังคม (วราพร ศรีสุพรรณ, 2535 : 68-71)

จากแนวคิดของนักคิดทั้งสองชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาทั้งระบบชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ที่จะต้องดำรงไว้มิให้เกิดการสูญเสียชีวิตหรือถูกทำลาย จนเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา ซึ่งในปัจจุบันนี้พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับโลกคือปัญหาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เช่น มีคำกล่าวที่ว่า "สาเหตุที่ทำให้โลกร้อนขึ้นนั้นเนื่องมาจากก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และก๊าซเรือนกระจกอื่น ๆ เพิ่มปริมาณมากขึ้นในชั้นบรรยากาศโอโซนในบรรยากาศชั้นสูงถูกทำลายจนเกิดรูโอโซนที่บริเวณขั้วโลกทั้งสอง ในขณะที่ป่าไม้อันเป็นแหล่งฟอกอากาศ และแหล่งทรัพยากรพันธุกรรมลดน้อยลง จากการถูกหักล้างและฝนกรดที่ทำลายทั้งแหล่งน้ำและป่าไม้ มลพิษทางอากาศเลวร้ายจนเป็นอันตรายต่อสุขภาพ แหล่งน้ำปนเปื้อน สิ่งสกปรก และสารพิษตกค้างจากการผลิตทางภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ภาวะมลพิษ

สูงจนเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำและคน ทั้งยังคุกคามต่อความอยู่รอดของสัตว์น้ำหลายชนิด' (ปรีชา เบียมพงษ์สานต์, 2535 : 13)

การพัฒนาแบบยั่งยืนจึงเป็นแนวคิดใหม่ที่เน้นให้เห็นถึงความจำเป็นต่อระมัดระวังในการพัฒนาที่ต้องรักษาธรรมชาติให้มีความสมดุลมากที่สุด ไม่ใช่เมื่อพัฒนาแล้วก่อให้เกิดภาวะการสูญเสียด้วยทรัพยากรและภาวะทางธรรมชาติ ได้มีการประชุมของสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development ชื่อย่อว่า UNCED) หรือเรียกว่า เอิร์ธ ซัมมิท (Earth Summit) เมื่อ 3-14 มิถุนายน 2535 ที่ประเทศบราซิล มีข้อตกลงว่าต้องพยายามจัดระเบียบความสัมพันธ์ด้านสังคมระยะยาวระหว่างชาติต่าง ๆ ภายในกรอบของความเป็นประชาคมโลก และเห็นชอบต่อการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งการพัฒนาแบบนี้ถือว่าเป็นการพัฒนาที่พิทักษ์โลกนี้ไว้สำหรับคนรุ่นหลัง และต้องเป็นการพัฒนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และศักดิ์ศรีของมนุษย์และดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม ตัวอย่างของการพัฒนาที่สมควรกระทำเช่น การทำลายป่าไม้ของประเทศไทย สาเหตุสำคัญในการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากมนุษย์และกิจกรรมของมนุษย์ เช่นพื้นที่ป่าจำนวนมากถูกนำไปใช้เป็นที่เกษตรกรรม ทำถนน การตั้งถิ่นฐาน เชื้อเพลิงน้ำ การตัดไม้ใช้สอย และจุดเริ่มต้นของการสูญเสียบ้านป่าจริง ๆ ก็เนื่องจากการตัดไม้เป็นสินค้าคอก เพราะการนำไม้มาขายนั้นจะได้เงินตราเข้าประเทศเพื่อการพัฒนาด้านอื่น ๆ (เกษม จันทรแก้ว, 2534 : 222)

สมพร เทพสิทธิ์ (2537 : 425) ได้สรุปว่า การพัฒนาแบบยั่งยืนจะประกอบด้วยแนวคิดอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. การพัฒนาแบบยั่งยืนคำนึงถึงเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ ซึ่งอาจเป็นความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การมีงานทำ และความต้องการที่จะมีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม ความต้องการทั้งสองประการนี้ล้วนต้องอาศัยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. การพิจารณาเกี่ยวกับขีดจำกัดของสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมจะทำหน้าที่อย่างน้อย 2 ประการคือ 1) เป็นผู้ให้ทรัพยากรแก่กระบวนการพัฒนา และ 2) เป็นที่รองรับของเสียจากกระบวนการพัฒนา ซึ่งสภาพแวดล้อมมีข้อจำกัดในการให้ทรัพยากร และมีขีดจำกัดในการรองรับของเสีย ดังนั้นการพิจารณาเกี่ยวกับขีดจำกัดของสิ่งแวดล้อมต้องไม่เกินขอบเขตความสามารถที่ระบบนิเวศจะรองรับได้ และจะต้องไม่เกิดขีดสมดุลของธรรมชาติ

3. การเน้นด้านความยุติธรรมในสังคม โดยเฉพาะความยุติธรรมระหว่างชนรุ่นปัจจุบันกับชนรุ่นต่อไป ชนรุ่นปัจจุบันมีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบต่อคนรุ่นต่อไปในการที่จะมอบมรดกทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปริมาณที่เหมาะสมและเพียงพอ

จากแนวคิดในเรื่องการพัฒนาแบบยั่งยืนจะมีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยในแง่ที่บทบาทของสตรีควรมีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมการพัฒนาให้สอดคล้องกับการดูแลสิ่งแวดล้อมและรักษาไว้ซึ่งดุลยภาพของธรรมชาติอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าจะจะเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาครั้งนี้

2.7 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน (Economic, Political, Social and Cultural Changes of the Community Theory)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2537:78-81) ได้ศึกษาวิจัยและได้เสนอสมมติฐานที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

1.1 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ขาจะเนื่องมาจากการที่รัฐบาลได้ลงทุนในการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่าง ๆ เช่น การสร้างถนนเชื่อมหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลกับเมืองต่าง ๆ และเป็นທີ່ประจักษ์กันว่า ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนานั้น ทำให้หมู่บ้านเดิมที่เคยมีสภาพความเป็นอยู่แบบง่าย ๆ มีเศรษฐกิจแบบยังชีพ กลายเป็นหมู่บ้านที่มุ่งการผลิตเพื่อการค้า โดยมีการผูกพันกับราคาสินค้าของตลาดภายนอกชุมชน

1.2 การติดต่อพึ่งพาระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทมีเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้สังคมเมืองได้พัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากชนบทมากขึ้น ทำให้การประกอบอาชีพจากการทำเกษตรกรรมอย่างเดียวลดลง สมาชิกในชุมชนต้องประกอบอาชีพอื่นเพิ่ม โดยเฉพาะไม่ใช่เกษตรกรรม ส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่ทำเพื่อนำทรัพยากรไปป้อนโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ

1.3 เมื่อการติดต่อระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทมากขึ้นได้ก่อให้เกิดการแพร่กระจายของระบบการค้าจะเกิดการสะสมทุนทรัพย์ และเนื่องจากการสะสมทุนของแต่ละคนไม่เท่าเทียมกันจึงก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน

1.4 สภาพนิเวศวิทยาของหมู่บ้านมีผลต่ออัตราการปรับปรุงและพัฒนาในด้านอาชีพเกษตรกรรม ทั้งนี้เนื่องจากว่า เมื่อสภาพสิ่งแวดล้อมในด้านภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ก็จะสามารถนำมาปรับปรุงความเป็นอยู่ต่าง ๆ ให้ดีขึ้น

2. การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

2.1 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมในด้านของอำนาจรัฐได้แพร่กระจายไปสู่ชนบทอย่างกว้างขวาง ปริมาณของเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้าไปปฏิบัติการตามโครงการต่าง ๆ มีมากขึ้น ทำให้สถานการณ์และบทบาทของผู้นำได้เปลี่ยนจากเดิม บทบาทของผู้นำที่เคยเป็นตัวแทนของชาวบ้านจะกลายเป็นตัวแทนหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ

2.2 เนื่องจากการที่อำนาจรัฐเข้าไปติดต่อโดยผ่านทางผู้นำโดยตรง ทำให้โอกาสที่ผู้นำจะได้รับประโยชน์ส่วนตัวมีมากขึ้นจากตำแหน่งหน้าที่ โดยได้รับการสนับสนุนจากข้าราชการผู้ใหญ่ หรือมีสายใยของความสัมพันธ์นอกหมู่บ้านกับข้าราชการ และหรือพ่อค้าในระดับอำเภอ จังหวัด เป็นต้น

3. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

3.1 การที่สังคมชนบทได้มีการติดต่อกับสังคมเมืองมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยภายในสังคมชนบทน้อยลง ระบบครอบครัวและเครือญาติซึ่งเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมได้เปลี่ยนบทบาทไป ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยต่าง ๆ ของรัฐได้เข้ามาทำหน้าที่เหล่านั้นแทน ระบบครอบครัวและเครือญาติได้ทำหน้าที่น้อยลง เช่น หน่วยที่รัฐเข้ามา ได้แก่ โรงเรียน ให้การศึกษาแก่บุตรหลาน ธนาคารหรือสหกรณ์ให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินแทน

3.2 เนื่องจากประชากรที่เพิ่มมากขึ้นในชุมชน และทรัพยากรได้เริ่มจำกัดลงทำให้ชาวบ้านต้องออกไปทำงานติดต่อภายนอกชุมชน จำเป็นต้องหารายได้จากแหล่งอื่น ๆ

3.3 การที่หน่วยงานของรัฐได้เข้าไปมีบทบาทในสังคมชนบทมากขึ้น เช่น โรงเรียน จนสังคมยอมรับเป็นค่านิยมทางสังคมที่ยกย่องการศึกษา ต้องการให้บุตรหลานเป็นเจ้าของคน นายคน การประกอบอาชีพเกษตรกรรมลำบากจะมีผลทำให้นักเรียนได้เรียนต่อในระดับศึกษาที่สูงขึ้นโอกาสที่ผู้ได้รับการศึกษาสูงขึ้นไปนั้นจะกลับมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมเหมือนบิดามารดาน้อยลง

3.4 การแพร่กระจายวัฒนธรรม ในด้านการแพร่ความเจริญทางด้านการแพทย์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี จากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท เมื่อชาวบ้านยอมรับความเจริญ

ดังกล่าวย่อมจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบพฤติกรรมการศึกษาและป้องกัน
การเจ็บป่วยในสังคม

จากทฤษฎีนี้ผู้วิจัยได้นำมาเกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัยในกรณีที่ชุมชนได้มีการ
พัฒนาและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทำให้มีผลต่อบทบาทของสตรีต่อการพัฒนาสังคมด้วยเช่น
เดียวกัน

2.8 คุณลักษณะของประชากรสตรีมุสลิม นักวิจัยทางสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา ต่างให้
ความสนใจเกี่ยวกับคุณลักษณะของประชากรที่นำมาศึกษาวิจัย เพราะจะมีคุณลักษณะบาง
ประการของประชากรที่มีผลต่อการศึกษา และในการวิจัยครั้งนี้จึงได้นำคุณลักษณะบางประการ
ของประชากรสตรีมุสลิมเป็นกรอบในการศึกษาด้วย

กล่าวโดยทั่วไป ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีแบบแผนการปฏิบัติใน
ชีวิตประจำวันเป็นไปตามหลักของศาสนาอิสลามซึ่งถือว่าเสมือนหนึ่งธรรมนูญชีวิตของชาวมุสลิม
ผู้ใดจะหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติไม่ได้ ทั้งนี้เพราะอิสลามเป็นศาสนาที่มีเป้าหมายนำมวลมนุษย์ให้มี
ชีวิตอยู่ในโลกอย่างมีความสุข มีเกียรติ และมีศักดิ์ศรี ตลอดจนประกันการมีชีวิตอย่างสันติสุข
ในโลกหน้า ดังนั้นศาสนาอิสลามจึงได้กำหนดกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว ซึ่ง
กิจกรรมทั้งหมดจะอยู่ภายในขอบเขตการกระทำที่มีลักษณะเป็นการมอบตัวต่ออัลลอฮ์
อันหมายถึงการปฏิบัติตามคำสั่งสอน และละเว้นข้อห้ามของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง
ภารกิจทางศาสนา (อิบาดะฮ์) เช่น การละหมาด การถือศีลอด การจ่ายซะกาต และ
การประกอบพิธีหัจญ์ หรือในส่วนที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่เรื่องส่วนตัว เรื่องใน
ครอบครัว และเรื่องในสังคม ทั้งยังได้กำหนดความสัมพันธ์ในแต่ละระดับอย่างชัดเจนอีกด้วย
(วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2538 : 1)

ผลของการยอมรับนับถือศาสนาอิสลามจะทำให้ผู้นับถือได้รับสันติสุขและปลอดภัย
ศาสนาอิสลามเป็นโองการของพระอัลเลาะห์ ซึ่งรวบรวมและเผยแพร่ โดยเขียนไว้เป็นเล่ม
เรียกว่า พระคัมภีร์อัลกุรอาน มุสลิมจะต้องปฏิบัติตามหลักการของศาสนาโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้
ศาสนกิจที่ยึดเป็นหลักมี 5 ประการ คือ

1. การกล่าวปฏิญาณตน หมายถึงผู้ที่ยอมรับนับถือศาสนาอิสลามนั้น ต้องปฏิญาณ
ตน และเชื่อโดยเด็ดขาดว่ามีพระเจ้าผู้เป็นเจ้าสร้างโลกสรรพสิ่งในโลกคืออัลเลาะห์องค์เดียว

คำปฏิญาณนั้นมีความหมายว่า ข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่าไม่มีพระเจ้าที่เคารพสักการะโดยเทียบ
 เท้านอกจากอัลเลาะห์องค์เดียวและขอปฏิญาณว่าไม่มีมุฮัมมัดเป็นทูตขององค์พระอัลเลาะห์

2. การนมัสการ 5 เวลา การทำการนมัสการนี้ไม่ต้องใช้เวลามากนัก เพียง 10 นาที
 ก็เป็นการเพียงพอ การทำนมาซคือการสำรวมจิตใจระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้า นับว่าเป็นการฝึก
 จิตและเพิ่มพูนความสามารถในการตั้งสมาธิด้วยหัวใจบริสุทธิ์ เป็นการผ่อนคลายความนึกคิดที่
 ฟุ้งซ่าน และผ่อนคลายความตึงเครียดในการประกอบอาชีพในการประกอบกิจการงานได้เป็นอย่างดี
 การนมัสการ 5 เวลา นั้นคือ เช้า ป้าย เย็น ค่ำ และกลางคืน

3. การบริจาคทรัพย์ตามศาสนบัญญัติ คือการจัดให้มีระบบการสังคมสงเคราะห์เพื่อ
 ช่วยเหลือให้ผู้อื่นมีภารกิจนดีอยู่ดีด้วยการบริจาคเงินทอง สิ่งเพาะปลูก สินค้า ผลไม้ อินทผลั
 มงุ่น) ปศุสัตว์ ที่มีอยู่ในครอบครอง เมื่อครบ 1 ปี ด้วยอัตราที่คิดไว้ตามหลักการทางศาสนา คือ
 ร้อยละ 2 ครั้งต่อปี แก่บุคคล 8 ประเภท คือ

- 3.1 คนชราตา เด็กกำพร้า
- 3.2 คนขัดสน
- 3.3 เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้รับ
- 3.4 ผู้เลื่อมใสเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามในระยะแรก ๆ
- 3.5 ไถ่ทาส
- 3.6 ผู้เป็นหนี้เพื่อการกุศล
- 3.7 คนเดินทางที่ขาดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง
- 3.8 นักรบ

4. การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน คือละเว้นจากการกิน การดื่ม นับตั้งแต่แสงอรุณ
 ขึ้นจนกระทั่งพระอาทิตย์ตกในเดือนที่ 9 ของศักราชอิสลามเป็นเวลาหนึ่งเดือน การถือศีลอด
 ก็ไม่ใช่อดอาหาร อดน้ำเท่านั้น ยังต้องถึงพร้อมด้วยการอดกลั่นต่อกิเลสและความอ่อนแอ
 ทั้งหลายอีกด้วย

5. การประกอบพิธีฮัจญ์ บัญญัติข้อนี้สำหรับมุสลิมที่มีความสามารถจะเดินทางไป
 ประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบียได้ ความสามารถในที่นี้หมายถึงมีทรัพย์สิน
 พอที่จะเดินทางไปและกลับ มีพอที่จะเลี้ยงครอบครัวที่อยู่ข้างหลัง (สมร ฎุมินรงค์, 2519 : 29
 อ่างใน เพ็ญศรี จรณะสมบุรณ์, 2526 : 12)

3. บทบาทของสตรีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

แนวคิดการเพิ่มบทบาทของสตรีมาจากพื้นฐานอุดมการณ์ที่มีการเรียกร้องและต่อสู้เพื่อความเสมอภาคของสตรี เรียกว่า ลัทธิสตรีนิยม (Feminism) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสืบเนื่องมาจากแนวด้านสังคมนิยมเป็นด้านหลัก ที่เชื่อว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดที่สำคัญในการสร้างความไม่เสมอภาคและเกิดความไม่เท่าเทียมกันในทางเพศ เกิดการกดขี่ทางเพศ แนวทางที่จะแก้ปัญหาและปลดปล่อยสตรีได้จะต้องเปลี่ยนโครงสร้างทั้งระบบ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเรียกว่า สตรีนิยมแบบสังคมนิยม (Socialism feminism) ในขณะที่เดียวกันกลุ่มแนวคิดสตรีนิยมที่มีความคิดรุนแรง (Radical feminism) มองเห็นว่า สภาพการกดขี่ทางเพศที่ดำรงอยู่จะทำให้สตรีถูกกีดกันมิให้เข้าไปมีบทบาทในสังคมตลอดไป จึงจำเป็นต้องทำสงครามระหว่างเพศ คือการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ และจะต้องเป็นขบวนการปฏิบัติของผู้หญิงโดยเฉพาะเพื่อสร้างจิตสำนึกและขบวนการปลดปล่อยอย่างแท้จริง ซึ่งตรงกันข้ามกับกลุ่มสตรีนิยมแบบเสรีนิยม (Liberal feminism) ที่มองเรื่องความสำคัญและคุณค่าของชีวิตมนุษย์ไม่ว่าหญิง-ชาย ควรมีสักดีศรีเท่าเทียมกัน ดังนั้นหญิงสมควรผูกติดอยู่กับค่านิยมเก่า ๆ ในบทบาทเดิม ๆ แต่ควรได้พัฒนาเช่นเดียวกับชาย แนวทางการเรียกร้องสิทธิสตรีของกลุ่มนี้ไม่เน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม แต่จะเน้นด้านการพัฒนาและปรับปรุงระบบการศึกษาและทัศนคติที่ดีทางเพศร่วมกัน

แนวคิดสตรีนิยมอีกกลุ่มหนึ่งยึดเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเรียกว่า สตรีนิยมเชิงวัฒนธรรม (Cultural feminism) ได้มุ่งประเด็นสร้างสรรค์วัฒนธรรมของผู้หญิง ไม่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม เช่นเดียวกัน แต่จะส่งเสริมให้ผู้หญิงได้สนใจสิทธิและบทบาทของตนเองเป็นด้านหลัก

จากแนวคิดของลัทธิสตรีนิยมดังกล่าวมาแล้ว จึงนำไปสู่ความพยายามเรียกร้องในการปลดปล่อยสตรีให้หลุดพ้นจากความไม่เสมอภาคและการกดขี่ทางเพศ ตลอดจนการกีดกัน หรือการไม่เปิดโอกาสต่าง ๆ ให้แก่สตรีได้กระทำกิจกรรมตามความสมัครใจ ซึ่งสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของ โคทม อารียา (2535 : 35) ที่ว่า “ความเสมอภาคมิได้หมายความว่าชายหญิงมีบทบาทเหมือนกัน หากหมายถึงความเสมอภาคในโอกาสและความสามารถที่จะพัฒนาศักยภาพได้เต็มความถนัดและความสนใจ”

ผลพวงจากการเรียกร้องสิทธิสตรี จึงก่อให้เกิดบทบาทของสตรีขึ้นมากมาย โดยเฉพาะบทบาทในมิติต่าง ๆ ในการพัฒนาสังคม

คำว่า บทบาท (Role) ได้มีการให้ความหมายไว้ว่าเป็น การหน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย, 2522 : 315) สำหรับบูรณกับเซลซนิก (Broom & Selzuick, 1968 : 17-18) อธิบายคำว่า บทบาทคือ หน่วยพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคมที่มีนิยามเหมือนกัน หรือเช่นเดียวกันกับรูปแบบของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งที่สำคัญทางสังคม เช่น ตำแหน่งพ่อ ครู ลูกจ้าง ผู้ป่วย ฯลฯ ซึ่งจะมีบทบาทในอุดมคติ (Ideal role) คือ การกำหนดเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ที่เป็นของตำแหน่งทางสังคมตามที่คาดหวังและบทบาทจริง (Actual role) คือ เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกจริง ๆ เป็นเสมือนบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล อย่างไรก็ตามบทบาทในอุดมคติ (บทบาทคาดหวัง) กับบทบาทจริงจะถูกวิเคราะห์เป็นกรณี ๆ ไป

ดังนั้น บทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมก็คือ การหน้าที่หรือพฤติกรรมของสตรีที่ถูกคาดหวังว่าควรจะมีบทบาทการกระทำในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จะเน้นบทบาทในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำและร่วมประเมินผลของการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ของสตรีในประเด็นการพัฒนาสังคม 4 ประเด็น คือ

1. บทบาทของสตรีในการพัฒนาทางด้านการศึกษา
2. บทบาทของสตรีในการพัฒนาทางด้านสุขภาพอนามัย
3. บทบาทของสตรีในการพัฒนาชุมชน
4. บทบาทของสตรีในการพัฒนากิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ

4. เอกสารและงานวิจัย

เนื่องจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมโดยภาพรวมค่อนข้างมีน้อย จึงได้ศึกษาค้นคว้าเป็นสังเขปได้ดังนี้

4.1 บทบาทของสตรีในการพัฒนาทางด้านการศึกษา ได้มีการศึกษาและสรุปแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในการพัฒนาทางด้านการศึกษาว่า เนื่องจากในอดีตสตรีค่อนข้างจะขาดโอกาสทางการศึกษาด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น ค่านิยมของสังคมหรือ บุรุษเพศเอารัดเอาเปรียบทำให้สตรีค่อนข้างจะมีบทบาทในการพัฒนาทางการศึกษาน้อย นอกจากนี้มี

กฎหมายระเบียบบางประการที่ไม่เปิดโอกาสให้สตรีได้กระทำกิจกรรมดังกล่าว แต่ถ้าหากพิจารณาให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นได้ว่า สตรีได้มีบทบาทที่ชัดเจน นับตั้งแต่สตรีอยู่ในฐานะที่เป็นแม่ของลูก สตรีมีส่วนสำคัญในการกล่อมเกลาลี้นงลูกมาตั้งแต่เล็กๆ จึงถือได้ว่า สตรีเป็นครูของลูกก่อนคนอื่นใด

เมื่อแม่เป็นบุคคลสำคัญที่สุดในแง่การให้การศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูให้ลูกมีความเจริญทางด้านร่างกายและจิตใจ รวมทั้งการอบรมระเบียบวินัยต่าง ๆ ตั้งแต่เล็กจนเติบโตใหญ่เป็นต้นมา รวมทั้งการตัดสินใจต่าง ๆ เคียงคู่กับพ่อเพื่ออนาคตที่ดีของลูก ดังนั้นจึงนับได้ว่า สตรีในฐานะที่เป็นแม่จึงมีบทบาทต่อการให้การศึกษาแก่บุตรมากที่สุด

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการให้ความสำคัญและโอกาสแก่สตรีในทางด้านการศึกษา เป็นไปอย่างกว้างขวาง เช่น การเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้แก่เยาวชนสตรีสามารถเรียนต่อให้สูงขึ้นกว่าเดิม หญิงไทยในอนาคตจะต้องรู้หนังสือและจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และมีการพัฒนาอาชีพจนถึงสามารถมีรายได้ ผู้หญิงที่มีความรู้สูงขึ้นไปคงจะต้องปรับตัวให้รู้จักเป็นผู้ใฝ่รู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ (สายสุรี จุติกุล, 2535 : 31)

การทำทนายเกี่ยวกับบทบาทของสตรีทางด้านการศึกษา จะเห็นได้ชัดเจนจากเป้าหมายที่กำหนดไปสูปี ค.ศ. 2000 คือ การให้การศึกษาแก่สตรีอันเป็นการลงทุนที่สูงมาก แต่คิดว่าจะมีความคุ้มค่าสูง กล่าวคือ เมื่อให้การศึกษาแก่สตรี 1 คน สมาชิกทั้งหมดในครัวเรือนจะได้รับการศึกษาไปด้วย ดังนั้นควรจะจัดการกับความไม่รู้หนังสือของสตรีให้สิ้นไป (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2536 : 29)

รัฐบาลไทยได้เน้นการพัฒนาทางการศึกษาเพื่อให้สตรีได้มีบทบาทสูงขึ้น เช่น ส่งเสริมและสนับสนุนให้สตรีที่ไม่อยู่ในโรงเรียนให้ได้รับการศึกษาต่อ โดยจัดกองทุนเพื่อพัฒนาสตรีแห่งองค์การสหประชาชาติ (UNIFEM) ให้ความช่วยเหลือแก่กรมการศึกษานอกโรงเรียนตามโครงการ Promotion of Non-Formal Education for Women นอกจากนี้รัฐบาลของประเทศแคนาดาให้ความช่วยเหลือแก่มูลนิธิเพื่อสถาบันการศึกษาวิชาการจัดการแห่งประเทศไทย ภายใต้โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและความเป็นผู้นำสตรี (WELD) ตามโครงการ Development of Leadership and Management Efficiency of Thai Business Women เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของสตรีในกระทำการธุรกิจ สร้างภาพลักษณ์ของสตรีในการทำธุรกิจ ยกฐานะสตรีในการทำธุรกิจโดยการฝึกอบรม ซึ่งใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นภายใต้โครงการสตรี นักธุรกิจ

ทั่วประเทศ (พิเชต สุวทรพิพิธ, 2537 : 4) มีตัวอย่างที่ชัดเจนซึ่งสตรีได้เข้ามามีบทบาทในทางการศึกษา เช่น สมาพันธ์ครูสตรี 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประสานงานและร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ในด้านการศึกษาวิชาชีพครู วัฒนธรรม และสวัสดิการของครูสตรี ซึ่งกิจกรรมขององค์กรนี้ได้สร้างเสริมบทบาทของสตรีที่มีอาชีพครูให้มีความเข้มแข็งทางด้านการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งขณะนี้สมาชิกเป็นจำนวนมาก (สมาพันธ์ครูสตรี 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2540 : 1)

ในปัจจุบันสตรีได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นผู้นำทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก เช่น เป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นผู้บริหารสถานศึกษา รวมทั้งการมีโอกาสเป็นผู้กำหนดนโยบายทางการศึกษาของประเทศไทย ในฐานะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ซึ่งนับว่าสตรีเหล่านั้นได้มีบทบาทในการคิด ตัดสินใจ การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

4.2 บทบาทของสตรีในการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัย องค์การอนามัยโลก ได้ให้ความสำคัญแก่สตรีว่าเป็นผู้ให้อันดับแรกในด้านสุขภาพอนามัยขั้นมูลฐานในประเทศกำลังพัฒนา ปรากฏว่า 3 ใน 4 ของสุขภาพอนามัยขั้นมูลฐานเกิดขึ้นจากในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสตรี สตรีเป็นผู้จัดหน้า ทำอาหาร และดูแลรักษาพยาบาลลูก ๆ นอกจากนี้ในครอบครัวขนาดใหญ่สตรียังต้องคอยดูแลคนพิการ คนชรา และคนป่วยในครอบครัวด้วย โดยทั่วไปผู้เป็นแม่คือผู้พาลูก ๆ ไปสถานอนามัยเพื่อรักษาโรคและซื้อยา สตรียังทำหน้าที่สอนเรื่องอนามัยและความสะอาดแก่สมาชิกในครอบครัว รวมทั้งการแนะนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและชุมชนที่อาศัย และเช่นกันสตรีคือผู้ต้องรองรับภาระอันหนักหน่วงในด้านการวางแผนครอบครัวด้วย (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2536 : 17)

บทบาทของสตรีในการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัยจึงนับว่าใหญ่หลวงมากนัก ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพเขต 12 จังหวัดยะลา ได้ให้ความสำคัญในด้านอนามัยโดยเน้นในเรื่องบุตรหลาน ให้ความสำคัญว่า ลูกคือความรักความหวัง และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของพ่อแม่ ลูกเปรียบเสมือน “สายใยของครอบครัว” เป็นการปลุกเน้นให้สตรีเลี้ยงลูกให้เป็นคนดีและมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งเป็นแนวความคิดของผู้นำศาสนา ครูสอนศาสนาอิสลาม และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้นำเสนอแนวคิดในการเผยแพร่งานอนามัยแม่และเด็กทำให้

ประชาชนมีความรู้ดีขึ้น สามารถดูแลตนเองและปฏิบัติตัวถูกต้องด้วย (ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพเขต 12, 2537 : 1)

โครงการส่งเสริมแม่ตัวอย่างเป็นโครงการหนึ่งที่ส่งเสริมบทบาทของสตรีให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นแม่ที่ดีต่อลูก กล่าวคือ สนับสนุนให้สตรีสนใจด้านสุขภาพอนามัยของตนเองและของลูก เช่น กำหนดคุณสมบัติให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนมตนเองอย่างน้อย 12 เดือน และรู้จักให้อาหารที่เหมาะสมตามวัยแก่ลูก เลี้ยงลูกให้แข็งแรง ไม่เป็นโรคขาดสารอาหาร นำลูกทุกคนไปรับวัคซีนป้องกันโรคตามที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขกำหนด ฯลฯ หากแม่คนใดผ่านเกณฑ์ของคุณสมบัติที่กำหนดก็จะได้รับการคัดเลือกเป็นแม่ตัวอย่าง ซึ่งในจังหวัดปัตตานีพบว่ามีจำนวนผู้ผ่านเกณฑ์เป็นแม่ตัวอย่างมีจำนวนน้อยมาก (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปัตตานี, 2541 : 1)

ผลการสัมมนาสตรีมุสลิมกับอนามัยครอบครัวของจังหวัดปัตตานีส่วหนึ่ง พบว่าสตรีมุสลิมได้มีวิสัยทัศน์ในอีก 5 ปีข้างหน้าต้องการให้ประชาชนสามารถดูแลสุขภาพตนเองได้ มีสุขภาพดีทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งแนวทางที่จะเป็นไปได้ก็คือ ให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอบรมกลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน ให้มีความรู้อย่างเร่งด่วน (งานส่งเสริมสุขภาพและรักษาพยาบาลสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปัตตานี, 2539 : 1)

4.3 บทบาทของสตรีในการพัฒนาชุมชน เนื่องจากมีการขยายตัวด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วของประเทศไทยในทศวรรษที่ผ่านมา ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนและการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคพานิชยกรรมและการบริการ สตรีจึงมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนมากขึ้น มีบทความทางวิชาการและเอกสารเป็นจำนวนมากที่เน้นถึงบทบาทของสตรีในการพัฒนาชุมชนทั้งในการมีส่วนร่วม และการตัดสินใจที่ดี แต่ก็ยังมีแนวโน้มที่สะท้อนให้เห็นถึงการที่ผู้หญิงถูกเอารัดเอาเปรียบ และถูกเลือกปฏิบัติอยู่บ้าง โดยเฉพาะการไม่เปิดโอกาสให้แก่สตรีอย่างเต็มที่ ดังเช่น ผลงานเขียนที่แสดงถึงการละเลยผลงานของสตรีไว้ว่า “ท่ามกลางงานวรรณกรรมที่เขียนขึ้นอย่างมากมายและกว้างขวางในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่งานที่สะท้อนปัญหาสตรีมีเพียงน้อยนิดและกระจัดกระจายยิ่งนัก” (Boserup Easter, 1970, อ้างใน มนตรี กรรพุมมาลย์, 2535 : 44) เป็นต้น

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาโดยภาพรวม องค์การสหประชาชาติได้ประกาศทศวรรษสตรี ในระหว่างปี ค.ศ. 1975 - 1985 เพื่อผลักดันไปสู่การเปลี่ยนแปลงในการตรากฎหมายใหม่ที่มีความเสมอภาคมากขึ้น ระหว่างหญิง-ชาย มีการจัดทำแผนระยะยาวเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ด้านสตรี (สุดสวาท ดิษโรจน์, 2513 : 105 -106) จึงนับได้ว่าเป็นส่วนส่งเสริมให้สตรีมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ได้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวนโยบายของประเทศไทยที่ดำเนินนโยบายการพัฒนาชุมชนอย่างกว้างขวาง เป็นการเปิดโอกาสให้สตรีเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่น จากการวิจัยของกรมการพัฒนาชุมชน พบว่า สตรีไทย ส่วนใหญ่ไม่อยากจะอยู่บ้านเฉย ๆ ไม่อยากทำงานบ้านอย่างเดียว ต้องการออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อยหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ต้องการมีอาชีพหลัก เช่น อาชีพเกษตร เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผัก และสตรีต้องการมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเพื่อสร้างความเจริญให้แก่หมู่บ้าน โดยเข้าร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้าน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2521 : บทคัดย่อ, อ้างใน สุชลี วาหะสัตย์, 2535 : 38)

กิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้หญิงได้เข้าร่วมในการพัฒนาชุมชน เช่นการจัดตั้งกลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้านได้ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง แต่ในสังคมมุสลิมมักจะพบว่า การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจะมีข้อจำกัดอยู่มาก ซึ่งในระยะยาวมีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มความสมดุลระหว่างแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในภาคใต้ตอนล่างกับการมีส่วนร่วมของประชากรส่วนใหญ่ในภาคนี้ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาภาคใต้ตอนล่างทางด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งทางด้านความมั่นคงด้วย (ศิริรักษ์ ธานีรณานนท์, 2538 : คำนำ)

เมื่อพิจารณาคำถามที่ว่า ศาสนามีบทบาทในการจำกัดการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมหรือไม่เพียงใด คำตอบที่ได้รับและจากการวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ก็คือศาสนาไม่ใช่เป็นข้อจำกัด (ศิริรัตน์ ธานีรณานนท์, 2538 : 12) ดังนั้นโอกาสของสตรีมุสลิมในการเข้าร่วมการพัฒนาก็ยังสามารถดำเนินการเข้าร่วมได้เช่นเดียวกับสตรีที่นับถือศาสนาพุทธตามประเด็นของความเหมาะสม

4.4 บทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมในกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ คำว่า กิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ (Other social activities) ได้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมการประกันภัย

กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ซึ่งมีผลเกี่ยวข้องกับสตรีที่เข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อยกให้เกิดการพัฒนาในสังคมตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่จะเห็นได้ชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะผู้หญิงมีส่วนในการหารายได้ที่ได้จากการผลิตเพื่อบริโภคเองภายในครอบครัว (Subsistence income) มาก โดยเฉพาะในทวีปเอเชียมีการผลิตเพื่อส่งออกมากขึ้น จึงมีการใช้แรงงานสตรีมากขึ้น ซึ่งคาดว่ามียุทธศาสตร์ประมาณร้อยละ 80 หรือมากกว่าในโรงงานอุตสาหกรรม (ดารณี ถวิลพันธุ์กุล, 2539 : 89) ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทของสตรีในด้านนี้มีมากขึ้นเช่นเดียวกัน

ส่วนใหญ่สตรีในชนบทได้ร่วมกลุ่มในการดำเนินการธุรกิจ เช่น หมู่บ้านชะเมา หมู่ที่ 2 ตำบลนาเกตุ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวไทยพุทธ มีกิจกรรมของกลุ่มสตรีที่ดำเนินการหลายกลุ่ม เช่น มีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มร้านค้าสหกรณ์ กลุ่มทำเต้าเจี้ยว กลุ่มทำไข่เค็ม เป็นต้น เหตุผลของการรวมกลุ่มเพื่อหาอาชีพเสริมรายได้ของครอบครัว โดยรวมกลุ่มสมาชิกกลุ่มละ 5-7 คน มาทำกิจกรรมต่าง ๆ ผลิตเป็นสินค้าแล้วนำไปขาย ผลกำไรที่ได้ก็จะแบ่งเท่า ๆ กัน ตามจำนวนสมาชิกที่มาทำในแต่ละครั้ง ซึ่งจะมีรายได้เพิ่มขึ้นประมาณเดือนละ 1,000 บาท (งานส่งเสริมสุขภาพและรักษาพยาบาล สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปัตตานี, 2539 : 1)

จึงเห็นได้ว่ามีกลุ่มของสตรีที่ได้ร่วมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามสภาพความเหมาะสม เช่น กลุ่มรักษาความสะอาดบ้าน กลุ่มรักต้นไม้ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นไปในทางสร้างสรรค์สังคมที่ดี

จากการรวบรวมทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้กำหนดเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการวิจัยคือ บทบาทของสตรีที่ได้มีส่วนร่วมทั้งในเรื่องการคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลในกิจกรรมต่าง ๆ ว่าส่งผลต่อความสำเร็จในกิจกรรมทางด้านการพัฒนาสังคมเป็นอย่างไร ทั้งในด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย การพัฒนาชุมชน และกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจึงได้สรุปกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

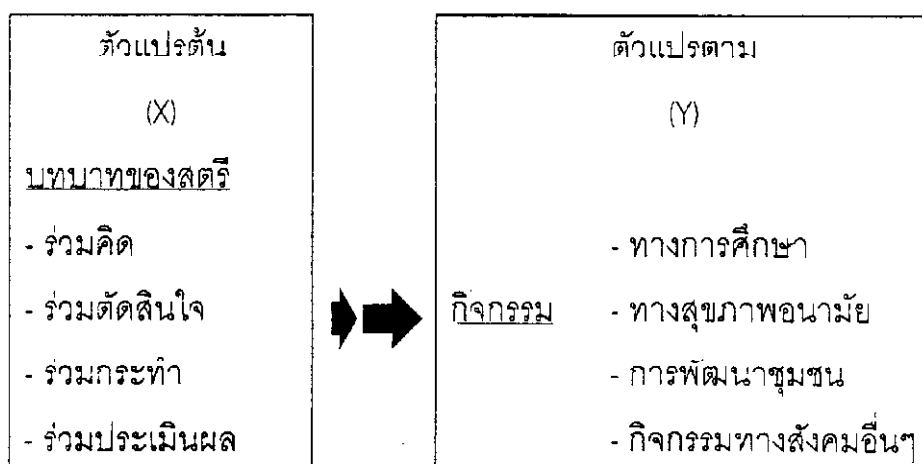
บทบาทของสตรีประกอบด้วย

- ร่วมคิด
- ร่วมตัดสินใจ
- ร่วมกระทำ
- ร่วมประเมินผล

กิจกรรมการพัฒนาลังคม ประกอบด้วย

- กิจกรรมทางการศึกษา
- กิจกรรมทางสุขภาพอนามัย
- กิจกรรมการพัฒนาชุมชน
- กิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) คือมุ่งพรรณนาคุณสมบัติของปรากฏการณ์ที่ศึกษา กล่าวคือ เพื่อศึกษาบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมในมิติของการมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ ร่วมกระทำและประเมินผลในกิจกรรมต่าง ๆ ของการพัฒนาสังคม ทั้งในด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาชุมชน และกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ ซึ่งวิธีการศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบดังนี้

1. ประชากร การศึกษาครั้งนี้ครอบคลุมประชากรที่เป็นสตรีทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมที่มีอายุระหว่าง 18 - 60 ปี ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ของการบรรจุสถิติภาวะตามกฎหมาย และตั้งบ้านเรือนในเขตชนบท (ไม่นับเขตเทศบาลและสุขาภิบาล จำนวน 87 องค์การบริหารส่วนตำบล 28 สภาตำบล ของจังหวัดปัตตานี จำนวนทั้งสิ้น 180,250 คน*

2. กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างมีทั้งสิ้น 400 คน ซึ่งได้มาโดยวิธีการสุ่มหลายขั้นตอน (Multi stage stratified random sampling) ดังนี้

ขั้นที่ 1 กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้สูตรของทาโร ยามาเน (Yamane, 1973 : 272) ดังนี้

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

ในเมื่อ n แทน ขนาดตัวอย่าง

N แทน ขนาดประชากร

e แทน ความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เกินร้อยละ 5 หรือ .05

แทนค่าในสูตร

$$n = \frac{180,205}{1 + 180,205(.05)^2} = 399 \text{ คน}$$

ปรับเป็น 400 คน

ดังนั้น จึงได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน โดยแบ่งเป็นสตรีชาวไทยพุทธ หมู่บ้านลานควาย จำนวน 146 คน จากสัดส่วนประชากรสตรี 169 คน และสตรีชาวไทยมุสลิม หมู่บ้านสามยอด จำนวน 254 คน จากสัดส่วนประชากรสตรี 293 คน

---

*ปรับตัวเลขจากฐานข้อมูลของที่ทำการปกครองจังหวัดปัตตานี ปี พ.ศ. 2540

ขั้นที่ 2 กำหนดสัดส่วนกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่

ในระดับจังหวัด เนื่องจากจังหวัดปัตตานีมีทั้งหมด 12 อำเภอ ผู้วิจัยได้นำรายชื่ออำเภอมาทำการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย ได้อำเภอเป้าหมายคือ อำเภอยะรัง และอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี

ในระดับอำเภอ ผู้วิจัยได้สุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple random sampling) จากหมู่บ้านชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม ทั้งอำเภอยะรังและอำเภอโคกโพธิ์ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน และได้หมู่บ้านลานควาย ตำบลกอลำ อำเภอยะรัง ซึ่งเป็นหมู่บ้านของชาวไทยพุทธ มีประชากรสตรีที่มีแบบแผนตามเกณฑ์การศึกษาทั้งสิ้น 169 คน และหมู่บ้านสามยอด ตำบลโคกโพธิ์ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวไทยมุสลิม จำนวน 293 คน ซึ่งหมู่บ้านทั้งสองมีกิจกรรมของกลุ่มสตรีให้ดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านสตรี รวมประชากรทั้งสองหมู่บ้าน จำนวน 462 คน

ในระดับหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้กำหนดสัดส่วนของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้าน ดังนี้

$$\begin{array}{l}
 1. \text{ หมู่บ้านลานควาย} = \frac{169 \times 400}{462} = 146 \text{ คน} \\
 2. \text{ หมู่บ้านสามยอด} = \frac{293 \times 400}{462} = 254 \text{ คน} \\
 \text{รวมกลุ่มตัวอย่าง} \quad 400 \text{ คน}
 \end{array}$$

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเอง มีจำนวน 3 ตอน คือ

1. แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนตัวของประชากรที่ตอบแบบสัมภาษณ์ จำนวน 9 ข้อ
2. แบบสัมภาษณ์เฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม จำนวน 23 ข้อ
3. แบบแสดงความคิดเห็นทั่วไปด้านบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม จำนวน 5 ข้อ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ติดต่อศึกษานิเทศก์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่มีความสนใจเป็นพนักงาน สนมและพูดภาษามลายูท้องถิ่นได้ จำนวน 10 คน เพื่อขอสัมภาษณ์ประชาชนเป้าหมาย ตามกลุ่มตัวอย่าง
2. จัดอบรมพนักงานสัมภาษณ์ก่อนออกปฏิบัติงาน เกี่ยวกับเทคนิค การสัมภาษณ์ และชี้แจงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการจนเข้าใจชัดเจน จำนวน 1 วัน
3. นิเทศและให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิดในระหว่างการปฏิบัติงาน ซึ่งได้ทำเป็น ตารางการทำงานและขั้นตอนไว้ชัดเจน โดยผู้วิจัยให้แก่พนักงานสัมภาษณ์ทุกคน
4. เก็บข้อมูลได้ตามกำหนด หากรายใดไม่สมบูรณ์พนักงานสัมภาษณ์ก็จะกลับไปเก็บเพิ่มเติมจนครบ
5. สถิติที่ใช้ ใช้ค่าร้อยละ (Percentage)

บทที่ 4
ผลการวิจัย

ผลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอผลตามลำดับต่อไปนี้

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสตรีและตอบแบบสัมภาษณ์ จำนวน 400 คน มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 1 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีในกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด

หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	จำนวน	ร้อยละ
ลานควาย	กอลำ	ยะรัง	ปัตตานี	146	36.5
สามยอด	โคกโพธิ์	โคกโพธิ์	ปัตตานี	254	63.5
รวม				400	100.0

จากตาราง 1 กลุ่มตัวอย่างเป็นสตรีอยู่ที่บ้านลานควาย ตำบลกอลำ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี จำนวน 146 คน คิดเป็นร้อยละ 36.5 และบ้านสามยอด ตำบลโคกโพธิ์ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี จำนวน 254 คน คิดเป็นร้อยละ 63.5 ตามลำดับ

ตาราง 2 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีในกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามอายุ

กลุ่มอายุ	จำนวน	ร้อยละ
18 - 25 ปี	45	11.3
26 - 33 ปี	64	16.0
34 - 41 ปี	120	30.0
42 - 49 ปี	94	23.5
50 - 57 ปี	55	13.7
58 - 60 ปี*	22	5.5
รวม	400	100.0

* คิดอายุของการทำงานตามเกณฑ์การบรรลุนิติภาวะและเกษียณอายุการทำงานตามกฎหมาย

จากตาราง 2 กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา มีอายุระหว่าง 18 - 25 ปี จำนวน 45 คน คิดเป็นร้อยละ 11.3 อายุระหว่าง 26 - 33 ปี จำนวน 64 คน คิดเป็นร้อยละ 16.0 อายุระหว่าง 34 - 41 ปี จำนวน 120 คน คิดเป็นร้อยละ 30.0 อายุระหว่าง 42 - 49 ปี จำนวน 94 คน คิดเป็นร้อยละ 23.5 อายุระหว่าง 50 - 57 ปี จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 13.7 และกลุ่มอายุ 58 - 60 ปี จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 5.5 ตามลำดับ

ตาราง 3 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีในกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
- รับราชการ	18	4.5
- ค้าขาย	70	17.5
- เกษตรกร	200	50.0
- รับจ้าง	98	24.5
- พนักงานรัฐวิสาหกิจ	14	3.5
รวม	400	100.0

จากตาราง 3 กลุ่มตัวอย่างมีอาชีพรับราชการ จำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 4.5 ค้าขาย จำนวน 70 คน คิดเป็นร้อยละ 17.5 เกษตรกร จำนวน 200 คน คิดเป็นร้อยละ 50.0 รับจ้าง 98 คน คิดเป็นร้อยละ 24.5 และพนักงานรัฐวิสาหกิจ จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 3.5 ตามลำดับ

ตาราง 4 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ได้เรียน	37	9.2
ป.4 - ป.6	320	80.0
ม.1 - ม.6 (เดิม)	36	9.0
ปริญญาตรี	7	1.8
รวม	400	100.0

จากตาราง 4 กลุ่มตัวอย่างไม่ได้เรียนหนังสือ จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 9.2 เรียนจบชั้นประถมศึกษา (ป.4 - ป. 6) จำนวน 320 คน คิดเป็นร้อยละ 80.0 เรียนจบชั้นมัธยมศึกษา (ม.1 - ม.6 (เดิม)) จำนวน 36 คน คิดเป็นร้อยละ 9.0 และเรียนจบปริญญาตรี จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.8

ตาราง 5 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามศาสนา

กลุ่มอายุ	จำนวน	ร้อยละ
พุทธ	146	36.5
อิสลาม	254	63.5
รวม	400	100.0

จากตาราง 5 กลุ่มตัวอย่างนับถือศาสนาพุทธ จำนวน 146 คน คิดเป็นร้อยละ 36.5 และนับถือศาสนาอิสลาม จำนวน 254 คน คิดเป็นร้อยละ 63.5 ตามลำดับ

ตาราง 6 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีในกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามภูมิลำเนาเดิม

ภูมิลำเนาเดิม/จังหวัด	จำนวน	ร้อยละ
ปัตตานี	373	93.3
ยะลา	12	3.0
นราธิวาส	10	2.5
สงขลา	5	1.2
รวม	400	100.0

จากตาราง 6 กลุ่มตัวอย่างมีภูมิลำเนาเดิมที่จังหวัดปัตตานี จำนวน 373 คน คิดเป็นร้อยละ 93.3 จังหวัดยะลา จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 3.0 จังหวัดนราธิวาส จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 และจังหวัดสงขลา จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1.2 ตามลำดับ

ตาราง 7 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีในกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามรายได้เฉลี่ยต่อเดือน

รายได้เฉลี่ยต่อเดือน	จำนวน	ร้อยละ
3,000 บาท	20	5.0
3,001-4,000 บาท	312	78.0
4,001-5,000 บาท	60	15.0
5,000 บาทและมากกว่า	8	2.0
รวม	400	100.0

จากตาราง 7 กลุ่มตัวอย่างมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 3,000 บาท จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 5.0 มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนระหว่าง 3,001-4,000 บาท จำนวน 312 คน คิดเป็นร้อยละ 78.0 มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนระหว่าง 4,001-5,000 บาท จำนวน 60 คน คิดเป็นร้อยละ 15.0 และมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,000 บาท และมากกว่า 8 คน คิดเป็นร้อยละ 2.0 ตามลำดับ

ตาราง 8 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามตำแหน่งทางสังคม

ตำแหน่งทางสังคม	จำนวน	ร้อยละ
หัวหน้ากลุ่มออมทรัพย์	2	0.5
สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	102	25.5
หัวหน้ากลุ่มสตรีประจำหมู่บ้าน (กลุ่มแม่บ้าน)	2	0.5
สมาชิกกลุ่มสตรีประจำหมู่บ้าน (กลุ่มแม่บ้าน)	132	33.0
อาสาสมัครสาธารณสุข	3	0.7
หัวหน้ากลุ่มเกษตรกรสตรี	2	0.5
สมาชิกกลุ่มเกษตรกรสตรี	80	20.0
ไม่มีตำแหน่งทางสังคม	77	19.3
รวม	400	100.0

จากตาราง 8 กลุ่มตัวอย่างมีตำแหน่งทางสังคม โดยเป็นหัวหน้ากลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.5 เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 102 คน คิดเป็นร้อยละ 25.5 เป็นหัวหน้ากลุ่มสตรีประจำหมู่บ้าน (กลุ่มแม่บ้าน) จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.5 เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีประจำหมู่บ้าน (กลุ่มแม่บ้าน) จำนวน 132 คน คิดเป็นร้อยละ 33.0 เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 0.7 เป็นหัวหน้ากลุ่มเกษตรกรสตรี จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.5 เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรสตรี จำนวน 80 คน คิดเป็นร้อยละ 20.0 และไม่มีตำแหน่งทางสังคม จำนวน 77 คน คิดเป็นร้อยละ 19.3 ตามลำดับ

ตาราง 9 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (นับตัวเองด้วย)	จำนวน	ร้อยละ
1 - 2 คน	16	4.0
3 - 4 คน	44	11.0
5 - 6 คน	200	50.0
6 - 8 คน	118	29.5
9 คน และมากกว่า	22	5.5
รวม	400	100.0

จากตาราง 9 กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 1-2 คน จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 4.0 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 3-4 คน มีจำนวน 44 คน คิดเป็นร้อยละ 11.0 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 5-6 คน มีจำนวน 200 คน คิดเป็นร้อยละ 50.0 มีสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 6-8 คน มีจำนวน 118 คน คิดเป็นร้อยละ 29.5 และมีสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 9 คน และมากกว่าจำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 5.5 ตามลำดับ

ตาราง 10 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามงานทางด้านพัฒนาสังคมที่ชอบ

งานทางด้านพัฒนาสังคมที่ชอบ	จำนวน	ร้อยละ
ทางด้านการศึกษา	68	17.0
ทางด้านสุขภาพอนามัย	72	18.0
ทางด้านการพัฒนาชุมชน	214	53.5
ทางด้านสิ่งแวดล้อม	46	11.5
รวม	400	100.0

จากตาราง 10 กลุ่มตัวอย่างมีความชอบงานทางด้านพัฒนาสังคม คือ ชอบทางด้านการศึกษา จำนวน 68 คน คิดเป็นร้อยละ 17.0 ชอบงานทางด้านสุขภาพอนามัย จำนวน 72 คน คิดเป็นร้อยละ 18.0 ชอบงานทางด้านพัฒนาชุมชน จำนวน 214 คน คิดเป็นร้อยละ 53.5 และชอบงานทางด้านสิ่งแวดล้อม จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 11.5 ตามลำดับ

สรุปโดยภาพรวม กลุ่มตัวอย่างคือ สตรีจำนวน 400 คน มีอายุระหว่าง 34-41 ปี เป็นจำนวนสูงสุดคือร้อยละ 30.0 (120 คน) มีอาชีพเป็นเกษตรกรมากที่สุดคือร้อยละ 50.0 (200 คน) และมีระดับการศึกษาสูงสุดคือ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ร้อยละ 80.0 (320 คน) นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 36.5 (146 คน) และศาสนาอิสลามร้อยละ 63.5 (254 คน) ตามลำดับ

ในด้านภูมิฐานะเดิมเป็นผู้ที่อยู่จังหวัดปัตตานีมากที่สุดคือ ร้อยละ 93.3 (373 คน) มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 3,001-4,000 บาท มากที่สุดร้อยละ 78.0 (312 คน) เมื่อพิจารณาตำแหน่งทางสังคมจะเป็นกลุ่มสตรีประจำหมู่บ้าน (กลุ่มแม่บ้าน) มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ คือ จำนวน 132 คน คิดเป็นร้อยละ 33.0 แต่มีสมาชิกในครัวเรือน (นับตัวเองด้วย) ในกลุ่ม 5-6 คน มากที่สุด คือ ร้อยละ 50.0 (200 คน) และชอบงานพัฒนาสังคมในด้านการพัฒนาชุมชนมากที่สุด คือ ร้อยละ 53.5 (214 คน)

2. เกี่ยวกับบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 11 แสดงจำนวนและร้อยละของสตรีกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม จำแนกตามระดับความคิดเห็น

รายละเอียดของกิจกรรม	ระดับความคิดเห็น			รวม คน (ร้อยละ)
	มาก คน (ร้อยละ)	ปานกลาง คน (ร้อยละ)	น้อย คน (ร้อยละ)	
1. มีความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมสังคม	12 (3.0)	28 (7.0)	360 (90.0)	400(100.0)
2. โอกาสแสดงบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม	10 (2.5)	16 (4.0)	374 (93.5)	400(100.0)
3. มีโอกาสได้ร่วมคิดในการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานในชุมชน	12 (3.0)	20 (5.0)	368 (92.0)	400(100.0)
4. ได้ร่วมตัดสินใจในการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานในชุมชน	16 (4.0)	18 (4.5)	366 (91.5)	400(100.0)
5. มีตำแหน่งในภาระหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานในชุมชน	10 (2.5)	10 (2.5)	380 (95.0)	400(100.0)
6. มีส่วนร่วมในการติดตามผลในการจัดการศึกษาในชุมชน	13 (3.2)	19 (4.8)	368 (92.0)	400(100.0)
7. มีโอกาสร่วมคิดในการป้องกันเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บในหมู่บ้าน	22 (5.5)	24 (6.0)	354 (88.5)	400(100.0)
8. มีโอกาสตัดสินใจเกี่ยวกับการป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บในหมู่บ้าน	14 (3.5)	19 (4.8)	367 (91.7)	400(100.0)

ตาราง 11 (ต่อ)

รายละเอียดของกิจกรรม	ระดับความคิดเห็น			รวม คน (ร้อยละ)
	มาก คน (ร้อยละ)	ปานกลาง คน (ร้อยละ)	น้อย คน (ร้อยละ)	
9. มีโอกาสเป็นกรรมการใน โครงการเกี่ยวกับการรักษา สุขภาพอนามัยในชุมชน	17 (4.2)	18 (4.5)	365 (91.3)	400(100.0)
10. มีโอกาสตรวจสอบเกี่ยวกับ สุขภาพอนามัยชุมชนใน หมู่บ้าน	10 (2.5)	12 (3.0)	378 (94.5)	400(100.0)
11. มีโอกาสได้ร่วมคิดเกี่ยวกับ โครงการพัฒนาในหมู่บ้าน	326 (81.5)	48 (12.0)	26 (6.5)	400(100.0)
12. มีโอกาสได้ร่วมตัดสินใจ เกี่ยวกับโครงการพัฒนาใน หมู่บ้าน	230 (57.5)	100 (25.0)	70 (17.5)	400(100.0)
13. มีโอกาสร่วมกระทำ โครงการพัฒนาในหมู่บ้าน	146 (36.5)	180 (45.0)	74 (18.5)	400(100.0)
14. มีโอกาสได้ตรวจสอบ ประเมิน ผลโครงการพัฒนา ในชุมชน	40 (10.0)	86 (21.5)	274 (68.5)	400(100.0)
15. มีโอกาสได้ร่วมคิดใน กิจกรรมการพัฒนาทาง สังคมอื่น ๆ เช่น การประกัน ภัย การปรับปรุงคุณภาพ ชีวิต การปรับปรุงการ ทำงาน ฯลฯ	30 (7.5)	60 (15.0)	310 (77.5)	400(100.0)

กล่าวโดยภาพรวมได้ว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในลักษณะที่น้อยถึงร้อยละ 90.0 (360 คน) และมีโอกาสแสดงบทบาทในการพัฒนาสังคมในระดับน้อย เช่นเดียวกันคือร้อยละ 93.5 (374 คน) รวมทั้งมีโอกาสดู คิด ตัดสินใจ ร่วมกระทำ และติดตามประเมินผลในด้านการศึกษา ซึ่งเป็นมิติหนึ่งของการพัฒนาสังคมก็อยู่ในระดับน้อยในจำนวนสูงสุดคือ ร้อยละ 92.0 (368 คน) 91.5 (366 คน) 95.0 (380 คน) และ 92.0 (368 คน) ตามลำดับ

ในด้านสุขภาพอนามัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่ามีโอกาสรวมคิดในระดับน้อยถึงร้อยละ 88.5 (354 คน) มีโอกาสดู คิด ตัดสินใจในระดับน้อยเช่นเดียวกันคือ มีถึงร้อยละ 91.7 (367 คน) และโอกาสในการรวมปฏิบัติก็น้อยคือร้อยละ 91.3 (365 คน) ซึ่งในการตรวจสอบเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยก็อยู่ในระดับน้อยถึงร้อยละ 94.5 (378 คน)

ส่วนในด้านการพัฒนา กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่ามีโอกาสได้ร่วมคิดเกี่ยวกับโครงการพัฒนาหมู่บ้านในระดับมากถึงร้อยละ 81.5 (326 คน) มีโอกาสร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการพัฒนาหมู่บ้านในระดับมากถึงร้อยละ 57.5 (230 คน) มีโอกาสร่วมกระทำโครงการพัฒนาในหมู่บ้านในระดับมาก 36.5 (146 คน) ในระดับปานกลาง 45.05 (180 คน) และมีโอกาสตรวจสอบประเมินผลโครงการพัฒนาชุมชนในระดับน้อยถึงร้อยละ 68.5 (274 คน) ตามลำดับ

ในด้านกิจกรรมการพัฒนาทางสังคมด้านอื่นๆ เช่น การประกันภัย การปรับปรุงคุณภาพชีวิต การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯลฯ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดได้ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลอยู่ในระดับน้อย เช่นเดียวกัน คือ มีถึงร้อยละ 77.5 (310 คน) ร้อยละ 65.0 (260 คน) ร้อยละ 87.5 (350 คน) และ 86.8 (347 คน) ตามลำดับ

3. การแสดงความคิดเห็นทั่วไปด้านบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความคิดเห็นดังนี้

3.1 บทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน

-สตรีมีโอกาสดูแสดงบทบาทน้อยมาก	332(83.0)
-ไม่ทราบแนวทางในการแสดงบทบาท	46(11.5)
-มีงานบ้านที่ต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว	22(5.5)

3.2 กิจกรรมในชุมชนที่เข้าร่วม คือ

-การพัฒนาชุมชน	164(41.0)
-การทำบุญตามประเพณี	124(31.0)
-การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน	112(28.0)

3.3 แนวทางส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม

-ให้การฝึกอบรมแก่สตรีให้มีความรู้มากขึ้น	211(52.8)
-จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้สตรีเข้าร่วมให้มากขึ้น	112(28.0)
-ยกย่องเชิดชูบทบาทของสตรี	77(19.2)

3.4 คำสอนหรือข้อปฏิบัติของศาสนามีส่วนเกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมในประเด็นใด

-ส่งเสริมให้ทำความดี ไม่ให้ทำความชั่ว	184(46.0)
-ส่งเสริมให้ทุกคนปฏิบัติอยู่ในกรอบการปฏิบัติที่ดี	118(29.5)
-ส่งเสริมให้รักหมู่คณะพวกพ้อง	98(24.5)

กล่าวโดยสรุปในภาพรวมได้ว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า บทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมในปัจจุบันมีบทบาทน้อยมาก ร้อยละ 83.0 (332 คน) รองลงมาไม่ทราบแนวทางในการแสดงบทบาทร้อยละ 11.5(46 คน) มีงานบ้านที่ต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว ร้อยละ 5.5 (22 คน) ส่วนกิจกรรมในชุมชนที่ได้เข้าร่วมก็คือการพัฒนาชุมชนร้อยละ 41.0 (164 คน) รองลงมาได้แก่ การทำบุญตามประเพณีและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีสัดส่วนใกล้เคียงกันตามลำดับคือร้อยละ 31.0 (124 คน) และร้อยละ 28.0 (112 คน) ตามลำดับ

ในด้านแนวทางการส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดว่า ควรให้การฝึกอบรมแก่สตรีให้มีความรู้มากขึ้น ร้อยละ 52.8 (211 คน) ให้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้สตรีเข้าร่วมปฏิบัติให้มากขึ้นร้อยละ 28.0 (112 คน) และให้ยกย่องเชิดชูบทบาทสตรี ร้อยละ 19.2(77 คน)

ในด้านคำสอนของศาสนาและหลักปฏิบัติทางด้านศาสนากับการส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดว่า หลักศาสนาได้ส่งเสริมให้ทำความดีไม่ให้ทำความชั่วถึงร้อยละ 46.0 (184 คน) ใกล้เคียงกับที่คิดว่าศาสนาส่งเสริมให้ทุกคนปฏิบัติตนอยู่ในกรอบที่ดีร้อยละ 29.5 (118 คน) และส่งเสริมให้รักหมู่คณะและพวกพ้องร้อยละ 24.5 (98 คน)

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การเสนอผลการวิจัยเรื่อง บทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม : กรณีศึกษาที่จังหวัดปัตตานี มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ปัญหาการวิจัย

1. บทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมเป็นอย่างไร
2. มีแนวทางส่งเสริมบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคมอย่างไร

วัตถุประสงค์

ในการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม
2. เพื่อส่งเสริมบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม
3. เพื่อนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับงานพัฒนาสังคมของประเทศทั้งใน

ด้านการพัฒนาและงานด้านวิชาการ

สมมติฐาน

เนื่องจากการวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive research) ซึ่งมุ่งพรรณนาคุณสมบัติของปรากฏการณ์ที่จะศึกษาและหาข้อเท็จจริงใหม่ ๆ เท่านั้น มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาคำอธิบายว่าปรากฏการณ์เกิดขึ้นนั้นมีเหตุผลอย่างไร จึงไม่มีการสร้างสมมติฐานใด ๆ เพื่อพิสูจน์ทั้งสิ้น

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาจากสตรีที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตชนบท ทั้งที่เป็นชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ที่จังหวัดปัตตานี

วิธีดำเนินการวิจัย

กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นสตรีทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมที่มีอายุระหว่าง 18-60 ปี ตั้งบ้านเรือนอยู่ในชนบทในเขตพื้นที่จังหวัดปัตตานีโดยการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน จากระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน จนได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 400 คน แบ่งเป็นสตรีชาวไทยพุทธ บ้านลานควาย ตำบลกอลำ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี จำนวน 146 คน และสตรีชาวไทยมุสลิมบ้านสามยอด ตำบลโคกโพธิ์ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี จำนวน 254 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถามสัมภาษณ์ 1 ชุด แบ่งเป็น 3 ตอน คือ

1. แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนตัวของประชากรที่ตอบแบบสัมภาษณ์ จำนวน 9 ข้อ
2. แบบสัมภาษณ์เฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม จำนวน 23 ข้อ
3. แบบแสดงความคิดเห็นทั่วไปด้านบทบาทสตรีกับการพัฒนาสังคม จำนวน 6 ข้อ

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ให้ผู้ช่วยวิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์สตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน จากพื้นที่ที่ได้คัดเลือกเป็นพื้นที่กลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยจนได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ทุกชุด

วิธีวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากเก็บข้อมูลและตรวจสอบความสมบูรณ์ทุกชุดแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ด้วยเครื่องคำนวณหาค่าสถิติร้อยละ (เปอร์เซ็นต์)

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. สตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยมีความคิดว่า มีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง การพัฒนาสังคมในลักษณะที่น้อย มีถึงร้อยละ 90.0 (360 คน) และเมื่อพิจารณาโอกาสที่จะ แสดงบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม พบว่า มีน้อยถึงร้อยละ 93.5 (374 คน) ซึ่งสอดคล้อง กับเมื่อตรวจสอบจากความคิดเห็นทั่วไป ในด้านบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมใน ปัจจุบัน มีผู้ตอบว่ามีโอกาสแสดงบทบาทน้อยมากถึงร้อยละ 83.0 (332 คน)

2. สตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัย มีความคิดว่า มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมด้านพัฒนาการศึกษา พบว่า มีในระดับน้อยทุกมิติ (ร่วมคิด=ร้อยละ 92.0 (368 คน), ร่วมตัดสินใจ=ร้อยละ 91.5 (366 คน), ร่วมกระทำ=ร้อยละ 95.0 (380 คน), ร่วมประเมินผล=ร้อยละ 92.0 (368 คน))

3. สตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยมีความคิดว่า มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมด้าน สุขภาพอนามัย พบว่า มีในระดับน้อยทุกมิติ (ร่วมคิด=ร้อยละ 88.5 (354 คน), ร่วมตัดสินใจ= ร้อยละ 91.7 (368 คน), ร่วมกระทำ=ร้อยละ 91.3 (365 คน), ร่วมประเมินผล=ร้อยละ 94.5 (378 คน))

4. สตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยมีความคิดว่า มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมด้าน การพัฒนาชุมชนมีลักษณะกระจาย กล่าวคือ ร่วมคิดมีมากถึงร้อยละ 81.5 (326 คน) ร่วมตัดสินใจมีมากร้อยละ 57.5 (230 คน) ร่วมกระทำมีมากและปานกลางร้อยละ 36.5 (146 คน) : ร้อยละ 45.0 (180 คน) ตามลำดับ แต่ในการประเมินผลอยู่ในระดับน้อยถึงร้อยละ 68.5 (274 คน)

5. สตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยมีความคิดว่า มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และร่วมประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมด้านอื่น ๆ มีในระดับน้อยทุกมิติ (ร่วมคิด=ร้อยละ 77.5 (310 คน), ร่วมตัดสินใจ=ร้อยละ 65.0 (260 คน), ร่วมกระทำ=ร้อยละ 87.5 (350), ร่วมประเมินผล=ร้อยละ 86.8 (347 คน))

6. แนวทางการส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมนั้นควรให้การฝึกอบรมแก่สตรีให้มีความรู้มากขึ้นถึงร้อยละ 52.8 (211 คน) รองลงมาคือให้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้สตรีเข้าร่วมมากขึ้นร้อยละ 28.0 (112 คน)

7. ในด้านคำสอนของศาสนาพบว่า มิได้เป็นอุปสรรค แต่เชื่อว่ามีส่วนส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม เพราะเชื่อว่า หลักศาสนาได้ส่งเสริมให้ทำความดีไม่ทำความชั่วถึงร้อยละ 46.0 (184 คน)

อภิปรายผล

ในการวิจัยเรื่อง บทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม : กรณีศึกษาที่จังหวัดปัตตานี สำหรับผลการวิจัยจะอภิปรายดังนี้

1. ผลการวิจัยที่พบว่า สตรีมีความคิดเห็นว่ามี ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาสังคมในระดับน้อยและมีโอกาสที่จะแสดงบทบาทต่างๆเกี่ยวกับงานด้านพัฒนาสังคมในระดับน้อยเช่นเดียวกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสตรีในชนบทมีความรู้ น้อย ภาระงานส่วนใหญ่คืองานแม่บ้าน คือต้องทำงานบ้านตลอดเวลา ซึ่งเป็นภารกิจที่หนักหน่วง ดังที่มีบทร้อยกรองของอังกฤษโบราณกล่าวว่า “งานของผู้ชายจบลงเมื่อสิ้นแสงตะวัน แต่งานของผู้หญิงไม่มีใครเห็นความสำคัญ” (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2536 : 41) ทำให้สตรีไม่มีโอกาสที่จะได้ศึกษาและเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาสังคมเท่าที่ควร

อนึ่ง การให้ความสำคัญเกี่ยวกับด้านสตรีอันเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาสตรีในภาครัฐถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาอย่างจริงจังในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) เพื่อตอบสนองต่อการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยปีสตรีระหว่างประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2518 ณ ประเทศเม็กซิโก ซึ่งประเทศไทยก้าวสู่เวทีโลกด้านการพัฒนาสตรีในฐานะผู้เข้าร่วมประชุมคณะอนุกรรมการพัฒนากิจกรรมและบทบาทสตรี ดำเนินการวางแผนและให้คำปรึกษาโดยกำหนดหลักการไว้ 3 ประการ คือ 1) ด้านการศึกษา 2) ด้านเศรษฐกิจ และการประกอบอาชีพ เน้นโอกาสอันเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายในการทำงานและค่าจ้างแรงงาน 3) ด้านกฎหมาย เน้นการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่ขัดต่อความเป็นธรรมและสิทธิ เสมอภาคของสตรี (อมรา สุนทรธาดา, 2539 : 241) ซึ่งนับว่าเพิ่ง

เป็นการเริ่มต้นเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่เรื่องบทบาทสตรีน่าจะได้มีการหยิบยกมาพิจารณาอย่างจริงจังตั้งนานแล้ว

2. ผลการวิจัยที่พบว่า สตรีมีความคิดเห็นว่ามีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำและร่วมประเมินผลในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งของการพัฒนาสังคม ในชุมชนของตนเองในระดับน้อย ทั้งนี้เพราะระบบการจัดการศึกษาของไทยขาดการกระจายอำนาจให้กับชุมชน กับบุคคลในท้องถิ่นให้มีโอกาสเข้าร่วมอย่างใกล้ชิด ทำให้ประชาชนไม่มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง รวมทั้งค่านิยมบางประการที่ไม่เปิดโอกาสให้สตรีในชนบทได้มีการศึกษาสูงขึ้น โดยมักจะมีข้อกล่าวอ้างว่า ถึงแม้สตรีจะเรียนมากเท่าไรก็ตาม สักวันหนึ่งเมื่อแต่งงานก็ต้องทำหน้าที่ดูแลลูกและสามี จึงไม่จำเป็นต้องเรียนสูง ๆ ซึ่งเมื่อสังคมชนบทต้องพึ่งพาสตรีเป็นอย่างมากเพื่อความอยู่รอด จึงมีส่วนทำให้ผู้หญิงขาด โอกาสทางการศึกษา เป็นผลพลอยให้ไม่มีโอกาสในการเข้าร่วมพัฒนากิจกรรมทางการศึกษา ในมิติต่าง ๆ ในชุมชนของตนเอง

3. ผลการวิจัยที่พบว่า สตรีมีความคิดเห็นว่ามีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำและประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมด้านสุขภาพอนามัยในระดับน้อย ทั้งนี้อาจเกิดจากสตรีไม่มีความรู้ด้านสุขภาพอนามัย เพราะคนไทยมักจะเชื่อว่าการรักษาพยาบาลเป็นหน้าที่ของหมอ หมอสามารถรักษาผู้ป่วยให้หายได้ จึงยกย่องอาชีพแพทย์ว่า เป็นผู้ดูแลบั้นดาลชีวิตของคนให้อยู่รอด จนมีการกล่าวว่า ชีวิตของคนจะอยู่กับ 2 หมอ คือ หมอไข้ (รักษาไข้) กับ หมอความ (ทนายความรักษาความเมื่อมีคดี) เท่านั้น การที่คนมีความเชื่อในการดูแลสุขภาพอนามัยจากนายแพทย์อย่างเดียวจึงเป็นการดูแลรักษาปลายเหตุ จึงส่งผลให้ไม่กล้าเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านสุขภาพอนามัย ทั้งที่เป็นเรื่องที่สำคัญมากที่สุดคือ อนามัยส่วนบุคคลที่ทุกคนจะต้องดูแลเองเป็นเบื้องต้นได้

4. ผลการวิจัยที่พบว่า สตรีมีความคิดเห็นว่ามีโอกาสในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในด้านร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมกระทำในระดับมาก และระดับปานกลาง แต่ร่วมประเมินผลโครงการพัฒนาชุมชนในระดับน้อย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกิจกรรมการพัฒนาชุมชนได้ปลูกฝังในชนบท ทำให้ประชาชนในชนบทได้เข้าร่วมอย่างจริงจังและเห็นตัวอย่างการกระทำตลอดมา ทำให้มีความเห็นได้ว่าร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมกระทำในระดับมาก แต่ในการประเมินผลโครงการพัฒนาค่อนข้างจะเป็นเรื่องราวทางด้านเทคนิคและมี

ระเบียบวิธีพหุสมควร จึงทำให้สตรีซึ่งไม่มีความรู้เฉพาะทางดังกล่าว ไม่มีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ

5. ผลการวิจัยที่พบว่า สตรีมีความคิดเห็นว่า มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำ และประเมินผลกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ ในระดับน้อย ก็คงเป็นแนวเดียวกันที่ สตรีในชนบทมักจะไม่ค่อยมีโอกาสกระทำกิจกรรมต่าง ๆ มากนัก นอกจากการทำมาหาเลี้ยงชีพ การดูแลบุตรและครอบครัว และการทำงานบ้าน ดังนั้นจึงมีโอกาสแสดงบทบาทในการ พัฒนาสังคมในกิจกรรมต่าง ๆ น้อยมาก

6. ผลการวิจัยที่พบว่า แนวทางการส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม ควรให้การฝึกอบรมแก่สตรีให้มีความรู้มากยิ่งขึ้น และจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้สตรีมีโอกาสเข้าร่วมมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่สอดคล้องตามแนวคิดโดยทั่วไปขององค์การพัฒนาสตรี เช่น มีการจัดตั้งศูนย์สตรีศึกษาภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ เพื่อ เป็นศูนย์ในการติดตามงานการพัฒนาสตรีและให้บริการเกี่ยวกับสตรี มีการประชุมสัมมนา และฝึกอบรมให้ความรู้แก่สตรีอย่างต่อเนื่อง ซึ่งล้วนแล้วเป็นกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือสตรี ผู้ด้อยโอกาสและเสริมสร้างศักยภาพทุก ๆ ด้านให้แก่สตรีในชุมชน และคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ได้จัดทำหลักสูตรวิชา สตรีกับการพัฒนาสังคมในระดับปริญญาโท ซึ่งทบวงมหาวิทยาลัยได้อนุมัติเรียบร้อยแล้ว คาดว่าจะเปิดสอน ในเร็ว ๆ นี้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้การศึกษาในระดับสูงแก่ผู้สนใจเกี่ยวกับการพัฒนาสตรี เป็นต้น

7. ผลการวิจัยที่พบว่า สตรีมีความเห็นว่า คำสอนของศาสนาได้เป็นอุปสรรค ต่อการส่งเสริมบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคมแต่อย่างใด กลับมีส่วนสนับสนุนเป็น อย่างมาก ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า แนวทางการพัฒนาบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม สามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับระเบียบประเพณีและการปฏิบัติของ สตรี

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

1.1 ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในบริบทเกี่ยวกับสตรีกับการพัฒนาสังคมในประเด็นที่ลึกซึ้งกว่านี้อีก เพื่อจะหาข้อมูลเชิงประจักษ์ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

1.2 ส่งเสริมให้มีการฝึกอบรม ประชุม เสวนา เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาสตรีให้กว้างขวางและต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น และควรให้โอกาสแก่สตรีทุกกลุ่ม โดยเฉพาะสตรีในชนบท ได้เข้าร่วมให้มากที่สุด

1.3 สถาบันการศึกษาทุกระดับควรบรรจุหลักสูตร “สตรีศึกษา” เพื่อสอนและปลูกฝังเยาวชนให้เข้าใจถึงความสำคัญของสตรีในการอยู่ร่วมกันในสังคมเคียงคู่กับบุรุษ

2. ข้อเสนอแนะทางการพัฒนา

2.1 หน่วยงานของรัฐ เอกชน ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาทุกหน่วย ควรจัดกิจกรรมให้สตรีได้มีโอกาสเข้าร่วมให้มากที่สุด เพราะสตรีสังคมมีพลังเทียบเท่าบุรุษสำหรับการพัฒนาประเทศชาติ

2.2 ควรกำหนดเป้าหมาย โครงการ แผนงาน กิจกรรมที่ชัดเจนในระดับนโยบายในการพัฒนาสตรีในชนบทเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, สำนักงาน. 2536. สตรี : ความท้าทาย
จากปัจจุบันสู่ปี ค.ศ. 2000. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.

โคทม อาริยา. 2535. “บทบาทชายหญิงในครอบครัว” การประชุมสมัชชาสตรีแห่งชาติ
ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรี
แห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. 2527. การบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร :
สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์.

จตุรพิช ชมพูนุช และ วิมลรัตน์ รัตนรุจ. 2524. ทฤษฎีบทบาท. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. 2533. ประวัติแนวคิดทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.

เจ๊ะสะเปอิ่ง บารู. 2534. “การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของศูนย์สาธิตการตลาดของ
สมาชิกที่มีสถานภาพต่างกัน” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา)

จิตยา สุวรรณชะฎ. 2527. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

ดรุณี บุญภิบาล. ม.ป.ป. รายงานวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมชาวไทย
มุสลิมในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส กับจังหวัดสตูล ซึ่งมีผลกระทบต่อ
การปกครอง. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- ติน ปรัชญาพฤทธิ. 2535. ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทัศนีย์ พรหมไพจิตร. 2537. รายงานเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานสตรีในโรงงานอุตสาหกรรม”. เอกสารสอบประมวลความรู้หลักสูตรศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาประชากรศึกษา. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ไทยเพื่อการพัฒนา, มูลนิธิ. 2532. รายงานประจำปี 2530-2532. เชียงใหม่ : ม.ป.พ.
- นิพนธ์ คันธเสวี และคณะ. 2532. พัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์.
- แนว โสทธิพันธ์. 2534. “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของประชาชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตพื้นที่จังหวัดสงขลา” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา)
- บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, สถาบัน. 2521. การวางแผนงานพัฒนาประเทศไทย : การวิเคราะห์โครงสร้างและกระบวนการพัฒนาระยะที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ประพนธ์ ปิยะรัตน์. 2534. “การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม” เอกสารวิชาการประกอบการสัมมนา. นครปฐม : สถาบันพัฒนาสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประเวศ วะสี และ ไทบุลย์ วัฒนศิริธรรม. 2537. “กระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา” แลได้. 15(พฤษภาคม-มิถุนายน) 1-3.
- ปราณี วงษ์เทศ. 2534. เพศและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2538. "วิกฤติการณ์แห่งการพัฒนา" **วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย :
วิธีใหม่แห่งการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรส. โพรดักท์.
- ปรีชาติ สุขุม. 2529. **การขัดเกลาทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์. ม.ป.ป. "**ทฤษฎีบทบาท**" เอกสารประกอบคำสอนเรื่องแนวทฤษฎี
ปริวรรตกับแนวทฤษฎีปฏิบัติสังสรรค์สัญลักษณ์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย (ฉบับบัณฑิตยสถาน). 2532. กรุงเทพมหานคร :
อัมรินทร์ พรินตีง กรุ๊ป จำกัด.
- พฤทธิสถาน ชุมพล. (ผู้แปล) 2530. **มองทฤษฎีการพัฒนาอย่างวิเคราะห์**. แปลจาก
Analyzing Theories of Development โดย David Goldsworthy. กรุงเทพมหานคร :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิเชต สุนทรพิพิธ. 2537. **บทบาทความร่วมมือจากต่างประเทศภายใต้การดำเนินงาน
ของกรมวิเทศสหการ**. กรุงเทพมหานคร : กรมวิเทศสหการ.
- เพ็ญศรี จรณะสมบูรณ์. 2526. "ปัญหาของโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนสังกัด
กรุงเทพมหานคร ตามความเห็นของผู้บริหารและครู" **วิทยานิพนธ์
ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**.
- มนตรี กรรพุมมาลย์. 2533. "**บทบาทสตรีในการพัฒนา : กรอบในการวิเคราะห์โครงการ**"
เอกสารด้านสตรีศึกษาชุดที่ 2. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.

มาริสสา ภู่อุทธ. ม.ป.ป. เอกสารคำสอนสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (สำเนา)

เยาวลักษณ์ อวชแพทยาคม. 2533. "การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 : แนวทางและนโยบาย" รายงานการประชุมทางวิชาการประจำปี. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วรชัย ทองไทย. 2538. "สิทธิสตรี". ประชากรและการพัฒนา. 16(ตุลาคม-พฤศจิกายน), 1-2.

จรรยา ศรีสุพรรณ. 2535. "แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน" วารสารประชากรศึกษา. 18, 1(มิ.ย.-ส.ค.) 68-75.

วารินทร์ วงศ์หาญเขาว์. 2535. แนวทางวางแผนพัฒนาประเทศ พ.ศ. 2530-2534 ฉบับมวลชน. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (เตียงหงษากุล). 2531. การพัฒนาชุมชนเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ศักดิ์ดา สุภวงศ์พิเชษฐ์. 2536. "กรอบแนวคิดพื้นฐานและความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืน" นิตยสารโลกสีเขียว. 1, 6 (ม.ค.-ก.พ.) 35-39.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. 2535. แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และการวัฒนธรรม ระยะที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2533. ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาอัครพิมพ์.

- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2534. ทฤษฎีสังคมวิทยา : การสร้างการประเมินค่าและการใช้ประโยชน์. กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2537. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมของชุมชน. ม.ป.พ.
- สานิตย์ บุญชู. 2539. การวางแผนพัฒนาสังคมระดับท้องถิ่น. ปัตตานี : ม.ป.พ. (ลำเนา)
- สุชาติ วาหะสัตย์. 2535. “บทบาทความเป็นผู้นำของกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้านที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาชีพสตรีในจังหวัดสุราษฎร์ธานี” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (ลำเนา)
- สุภาวดี จันทร์วานิช และวรรณิ ไทยานันท์. 2538. “แนวคิดและเครื่องมือชี้วัดการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตของประเทศไทย”. เอกสารประกอบคำสอนวิชาการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุดสวาสดิ์ ดิศโรจน์. 2533. “ผู้หญิงกับการพัฒนา : แนวทางใหม่ของความหวัง” วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับครบรอบ 20 ปี.
- สุนทรี ไคมิน. 2527. “พัฒนาการแนวคิดและทฤษฎีของสังคมวิทยา” เอกสารวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย : ชุดพื้นฐานของสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : เอราวิณการพิมพ์.
- สมพร เทพสิทธิ์า. 2534. แนวคิดและทิศทางการพัฒนาสังคมและการพัฒนาจิตใจ. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์.

สายสุรี จุติกุล. 2533. รายงานการประชุมสมัชชาสตรีแห่งชาติ ครั้งที่ 1.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงาน
ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.

อลิศรา ชูชาติ, นวรัตน์ สุวรรณพงษ์ และ วิไลวรรณ โกยแก้วพริ้ง. 2534.

เทคนิคการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม. นครปฐม : สถาบัน
พัฒนาสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.

อิสลามศึกษา, วิทยาลัย, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2538. ครอบครัวมุสลิม.

ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

อุทัย หิรัญไธ. 2519. สังคมวิทยาประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

เอกสารคำสอนภาคศึกษามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

3 มิถุนายน 2534.

ภาษาอังกฤษ

Broom, Leonard and Philip Selznick. 1968. *Sociology : A Text with Adapted
Reading*. 4th ed. New York : Haper & Row.

Yamane, Taro. 1973. *Statistics : An Introductory Analysis*. 3rd. New York : Harper &
Row.

ภาคผนวก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์**เรื่อง บทบาทสตรีกับการพัฒนาสังคม : กรณีศึกษาที่จังหวัดปัตตานี**

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์นี้มีทั้งหมด 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนตัวของประชากรที่ตอบแบบสัมภาษณ์

จำนวน 9 ข้อ

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของสตรีกับการพัฒนา

สังคม จำนวน 23 ข้อ

ตอนที่ 3 แบบแสดงความคิดเห็นทั่วไปด้านบทบาทของสตรีในการพัฒนา

สังคม

กรุณาตอบคำถามให้สมบูรณ์ทุกข้อตามความเป็นจริง เพื่อประโยชน์สูงสุดของการศึกษา คำตอบของท่านจะได้รับการยอมรับและเก็บไว้เป็นความลับมิให้เกิดผลเสียหายแก่ตัวท่านเอง

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนตัวของประชากรที่ตอบแบบสัมภาษณ์

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง หรือกรอกข้อความเพียงข้อเดียว

1. อายุ.....ปี

2. อาชีพ รับราชการ เกษตร

ค้าขาย รับจ้าง

อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

3. ระดับการศึกษา

ไม่ได้เรียน

ป. 4 - ป. 6

ม. 1 - ม. 6 (เต็ม)

ปริญญาตรี

อื่น ๆ .....

4. ศาสนา พุทธ อิสลาม

5. ภูมิลำเนาเดิม บัตตानी ยะลา สตูล

นราธิวาส อื่น ๆ (ระบุ).....

6. รายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือน 3,000 บาท 3,001 - 4,000 บาท

4,001 - 5,000 บาท

อื่น ๆ (ระบุ).....

7. ตำแหน่งทางสังคม หัวหน้ากลุ่มออมทรัพย์

หัวหน้ากลุ่มสตรีประจำหมู่บ้าน

อื่น ๆ (ระบุ).....

8. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (นับตัวเองด้วย).....คน

9. งานด้านพัฒนาสังคมที่ชอบ

ทางด้านสุขภาพอนามัย

ทางด้านการศึกษา

ทางด้านการพัฒนาชุมชน

ทางด้านการพัฒนาสังคมอื่น ๆ (ระบุ).....

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม

ก. โปรดขีด ✓ ในช่องระดับความคิดเห็นที่ท่านเห็นด้วยมากที่สุด

รายละเอียดของเนื้อหาที่ต้องการทราบ	ระดับความคิดเห็น		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
1. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมมากน้อยเพียงใด			
2. ท่านได้มีโอกาสแสดงบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมมากน้อยเพียงใด			
3. ท่านได้มีโอกาสได้ร่วมคิดในการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานในชุมชนมากน้อยเพียงใด			
4. ท่านได้ร่วมตัดสินใจในการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานในชุมชนมากน้อยเพียงใด			
5. ท่านมีตำแหน่งในภาระหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานในชุมชนมากน้อยเพียงใด			
6. ท่านได้มีส่วนร่วมในการติดตามผลในการจัดการศึกษาในชุมชนของท่านมากน้อยเพียงใด			
7. ท่านมีโอกาสร่วมคิดในการป้องกันเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บในหมู่บ้านมากน้อยเพียงใด			
8. ท่านมีโอกาสตัดสินใจเกี่ยวกับการป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บในหมู่บ้านมากน้อยเพียงใด			
9. ท่านได้มีโอกาสเป็นกรรมการในโครงการเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอนามัยในชุมชนมากน้อยเพียงใด			
10. ท่านได้มีโอกาสตรวจสอบเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยชุมชนในหมู่บ้านมากน้อยเพียงใด			
11. ท่านมีโอกาสได้ร่วมคิดเกี่ยวกับโครงการพัฒนาในหมู่บ้านมากน้อยเพียงใด			

รายละเอียดของเนื้อหาที่ต้องการทราบ	ระดับความคิดเห็น		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
12. ท่านมีโอกาสได้ร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการพัฒนาในหมู่บ้านมากน้อยเพียงใด			
13. ท่านมีโอกาสร่วมกระทำโครงการพัฒนาในหมู่บ้านมากน้อยเพียงใด			
14. ท่านมีโอกาสได้ตรวจสอบประเมินผลโครงการพัฒนาในชุมชนมากน้อยเพียงใด			
15. ท่านมีโอกาสได้ร่วมคิดในกิจกรรมการพัฒนาทางสังคมอื่น ๆ เช่น การประกันภัย การปรับปรุงคุณภาพชีวิต การปรับปรุงการทำงาน ฯลฯ มากน้อยเพียงใด			
16. ท่านมีโอกาสตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดทำโครงการพัฒนาทางสังคมอื่น ๆ เช่น โครงการหารายได้ โครงการจัดสิ่งแวดล้อม โครงการสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ มากน้อยเพียงใด			
17. ท่านมีโอกาสได้เป็นผู้กระทำโครงการพัฒนาทางสังคมอื่น ๆ เช่น โครงการจัดสิ่งแวดล้อม โครงการหารายได้ โครงการสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ มากน้อยเพียงใด			
18. ท่านมีโอกาสได้ร่วมเป็นผู้ติดตามประเมินผลเกี่ยวกับโครงการพัฒนาทางสังคมอื่น ๆ เช่น โครงการจัดสิ่งแวดล้อม โครงการหารายได้ โครงการสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ มากน้อยเพียงใด			

ข. เลือกขีด ✓ ในคำตอบที่เหมาะสมที่สุดเพียงข้อเดียว

19. ท่านคิดว่าในหมู่บ้านของท่านสตรีมีบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม คือ
- สตรีมีโอกาสร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ มาก
  - สตรีมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมปานกลาง
  - สตรีมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมน้อย
- (เฉพาะคนที่ตอบว่าสตรีมีโอกาสร่วมมือในกิจกรรมน้อยให้ตอบข้อ 20 ด้วย)
20. ในกรณีที่ท่านคิดว่า สตรีมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมน้อย มีสาเหตุเพราะ
- ผู้ชายมิยอมให้เข้าร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ
  - ผู้หญิงมิได้สนใจในการเข้าร่วมกิจกรรม
  - อื่น ๆ (ระบุ).....
21. กิจกรรมที่ท่านคิดว่าสตรีเหมาะสมที่จะเข้าร่วมมากที่สุดคือ
- การเป็นผู้นำด้านการพัฒนา
  - การเป็นผู้นำด้านสุขภาพอนามัย
  - การเป็นผู้นำด้านการศึกษา
  - การเป็นผู้นำในกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ (ระบุ).....
- .....
22. ท่านคิดว่าเพราะเหตุใดที่สตรีไม่มีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมทางสังคม
- ผู้ชายไม่ให้โอกาส
  - ผู้หญิงไม่กล้าเอง
  - อื่น ๆ (ระบุ).....
23. ถ้าสังคมเปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ท่านคิดว่า
- ตัวท่านเอง
- ไม่กล้า
  - กล้าแต่ต้องการพี่เลี้ยงช่วยแนะนำ
  - กล้า

ตอนที่ 3 แบบแสดงความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม
โปรดแสดงความคิดเห็นของท่านในประเด็นดังต่อไปนี้

1. บทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน.....

.....

.....

.....

2. กิจกรรมที่ท่านเข้าร่วมของชุมชนได้แก่.....

.....

.....

.....

3. ท่านมีแนวทางเพื่อส่งเสริมบทบาทสตรีในการพัฒนาสังคมอย่างไร.....

.....

.....

.....

4. ท่านคิดว่าข้อปฏิบัติตามหลักศาสนามีส่วนที่ไม่ส่งเสริมเกี่ยวกับบทบาท
ของสตรีในการพัฒนาสังคมอย่างไร

.....

.....

.....

5. อื่น ๆ (ระบุ).....

.....

.....

.....